

~ 1 ~

DAGBOEK

NOORDWEST-TURKIJE

Door Frans Wendel

ISTANBUL TROJE PERGAMON

REIS LIVIUS ONDERWIJS

MEI 2012

REIS NOORDWEST TURKIJE MEI 2012

INLEIDING

Na reizen van Livius naar Zuidwest- en Oost-Turkije lag het voor de hand dat er een reis zou volgen naar het noordwesten van dit veelzijdige en prachtige land, naar met name de historische juwelen Istanbul, Troje en Pergamon. Er was dan ook al snel voldoende belangstelling. Binnen korte tijd hadden zich 23 liefhebbers aangemeld. De reis zou plaatsvinden van 3 tot en met 11 mei, dus we konden rekenen op mooi en nog niet te warm weer en een gebied in voorjaarsbloei.

De voorbereiding op zo'n reis kent meerdere aspecten. Belangrijk was de voorbereidende bijeenkomst op zondag 25 maart in de Openbare Bibliotheek in Amsterdam. Die gaf organisator en reisleader Jona Lendering de gelegenheid ons in te wijden in de al heel oude geschiedenis van het gebied, verluchtigd met een serie fraaie afbeeldingen. Veel bekenden van eerdere reizen konden elkaar begroeten en uiteraard waren ook de nieuwkomers van harte welkom. Het dakterras van het hooggelegen restaurant gaf velen de gelegenheid om nog gezellig na te praten over eerdere reizen en wat ons straks te wachten stond.

Een fraai verzorgde syllabus bood ons nader inzicht in enkele hoogtepunten van de reis: de geschiedenis van Istanbul en Pergamon; een uitgebreide samenvatting van de door Homerus' Ilias beroemd geworden Trojaanse Oorlog; verder, omdat we de betrokken plaatsen zouden bezoeken, een verslag van de zeeslag bij Aigospotamoi – waar de Atheners het moesten afleggen tegen de Spartanen, waardoor ze uiteindelijk de Peloponnesische Oorlogen verloren – en ook de veldslag acht eeuwen later, bij Adrianopel, tussen de Romeinen en de Visigoten, die voor de Romeinse generaal Valens en zijn troepen zo rampzalig afliep. Konden we alvast in de stemming komen. Tenslotte werden we onthaald op een passage uit de Ilias, waarin Hector afscheid neemt van zijn geliefden, alvorens de noodlottige strijd met de Griekse held Achilles aan te gaan.

Afbeelding op een Griekse vaas: vechten om Troje

Wie zich nog beter wilde voorbereiden op de reis, schafte zich een gids aan van het gebied en wellicht ook een landkaart. Dan kon je precies uitzoeken waar we zoal heen gaan en waar de hotels liggen. Kort voor de reis ontvingen we van Jona een vluchtbrief met laatste instructies en de hoteladressen. Ook ontvingen we van Livius, mede namens reisorganisatie FCm Travel Solutions, een bevestiging van onze deelname aan de reis. Volgens Jona's opgewekte toelichting gaf deze brief, mochten we onverhoopt neerstorten, de nabestaanden het recht bij genoemde organisatie een vergoeding te claimen. Heel geruststellend! Overigens liet kennelijk niemand zich erdoor ontmoedigen en had iedereen nog steeds zin in de reis. We waren er klaar voor.

1e DAG, DONDERDAG 3 MEI: VLUCHT NAAR ISTANBUL

Een sombere regenachtige dag, dus wat is fijner dan een vlucht naar Istanbul, waar het in een hagedrukgebied al weken mooi weer is? De bij echte Liviusreizigers overbekende kubus in de stationshal van Schiphol staat weer garant voor de samenkomst van ons reisgezelschap. Bijna dan, want, naar later blijkt, is bij één deelnemster de bestelde taxi 's ochtends niet komen opdagen, dus blijft Jona met enige zorg achter, terwijl de rest zich bij Turkish Airlines meldt voor een ticket.

Een uur vóór vertrek melden we ons bij de uitgang waar ons vliegtuig ons zal opwachten. De veiligheidscontrole om in de vertrekhal te komen is verrassend grondig. Een papiertje in je borstzak of een dropje in je zak: mag niet. De cabine waarin je letterlijk wordt doorgelicht, is ook nieuw. Netjes op de voetstappen gaan staan en handen omhoog! Hoe nieuw het voor het personeel nog is, blijkt daarna: iedereen krijgt ook nog een intieme bodycheck. De reacties verschillen. Terwijl Kees grapt of ze het nog eens

willen doen, is Erik bepaald ontstemd. Wat blijft er zo over van je lichamelijke integriteit? Een beklag dreigt. Bij het personeel heeft dat uiteraard geen zin, ook al probeert Ellen het wel. Ze doen gewoon zonder nadenken het hun opgedragen werk. Dat veel mannen na de cabine alsnog hun schoenen moeten uittrekken en via de controleband moeten sturen, wekt ook het nodige gegrom. Lijkt overbodig, maar als je sommige vreemde schoenen ziet, is het wel begrijpelijk.

Het vliegtuig komt zo laat aan dat we een half uur later vertrekken dan gepland. Dat weet de piloot met wat meer snelheid wel goed te maken. Het mag een rustige middagvlucht heten, als je de benauwde lucht en beperkte beenruimte voor lief neemt.

Istanbul beschikt over een groot en modern vliegveld, waar de formaliteiten vlot verlopen. Voor 15 euro mag je het land binnen. Gids Ismail staat al breedlachend in de hal op ons te wachten. Velen kennen hem van eerdere Turkse Liviusreizen, jong en vitaal, spreekt goed Nederlands – vader was gastarbeider in Nederland – en modern gekleed, met een overhemd dat Jona even later kwalificeert als “de Turkse vlag”. Ismail voert ons in hoog tempo naar onze bus, zo snel dat een groepje, dat zich onderweg op een geldautomaat stort, de bus niet weet te vinden en moet worden opgehaald. Het idee dat hij mensen uit zijn groep zo kan kwijtraken, maakt Jona telkens weer een paar jaar ouder.

Jona heet ons welkom in Istanbul, één van de beroemdste steden ter wereld. We zullen merken dat Turkije in vele opzichten als een Zuideuropees land aandoet, zoals Italië of Griekenland. Alleen is het geraden mineraalwater te drinken, om elk risico te vermijden. Er worden in de stad momenteel opnamen gemaakt voor een nieuwe James Bondfilm, maar wellicht merken wij daar niets van. Tenslotte wijst hij erop dat elke groep zo zijn eigen dynamiek kent, met onverwachte problemen. Zo was één deelnemer buiten schuld te laat op Schiphol, was iemand daar zijn tas kwijt en werden de op elkaar lijkende namen van twee deelnemers bij het inchecken verwisseld. Allemaal opgelost, maar toch... Dringend advies, gelet op het vermiste groepje zojuist: bij de groep blijven.

Dan komt Ismail. Hij spreekt ons aan, zoals hij al jaren doet, met “Lieve mensen”. Hij lijkt het nog te menen ook. Nu worden we welkom geheten in heel Turkije. Het toeristenseizoen is begonnen, dus het zal druk zijn in

Istanbul. Bovendien was Istanbul vorig jaar “cultuurhoofdstad” en verwacht men dit jaar 35% meer toeristen. We horen dat deze bus alleen de transfer doet naar het hotel. Morgen krijgen we een andere.

Het hotel ligt niet in een “slechte wijk”, Lilily geheten, maar hij waarschuwt ons voor “slechte jongens”, die allelei zaken verkopen en bij het geldwisselen over “snelle vingers” beschikken. In deze “wijk van de tulpen” hebben zich veel handelaren uit de Europese Oostbloklanden gevestigd. We zullen het aan de namen van veel zaken kunnen zien. Veel mensen uit diezelfde regio komen hier inkopen doen, tassen, horloges, sieraden en nog veel meer. Koffers vol. “Bagagetoerisme” heet dat. Het is echter uitkijken geblazen, want voor absurde prijzen verkopen ze veel namaak, valse merken dus.

Enig misverstand ontstaat als Ismail meedeelt dat we halfpension hebben, dus vanavond in het hotel de maaltijd opgediend krijgen. Jona weet echter van niets, noemt het vriendelijk “curieus, een van de verrassingen”, maar wil morgen zeker navragen of dat wel klopt. Voor de zekerheid wordt het nu toch maar eten in het hotel.

De bus rijdt intussen door de stad, met moderne flatwijken en brede lanen. De perken staan vol violen, terwijl de tulpen al zijn uitgebloeid. We bevinden ons aan de Europese kant van Turkije. De rit gaat langs de kust van de Zee van Marmara, “tussenzee” noemt Jona het, langs wandelpromenades met veel groen en uitzicht op jachthavens en het water, waar in de verte rijen grote schepen voor anker liggen. Die wachten tot de sterke stroming in de Bosporus, de verbinding met de Zwarte Zee, gunstig is om doorvaart mogelijk te maken. In de verte, boven de huizen, zien we nog een glimp van de beroemde Gouden Poort, de beroemdste ingang van het historische Constantinopel. Door een andere poort in de zeemuur van Theodosius rijden we de “oude stad” binnen.

Ismail wijst op een enorm bouwterrein langs onze route, waar men werkt aan een anderhalve kilometer lange tramtunnel naar de andere kant van de Gouden Hoorn, een breed water tussen de stadsdelen aan deze kant van de Bosporus. Omdat er veel archeologische vondsten werden gedaan uit Romeinse en Byzantijnse tijd, heeft het werk heel lang stilgelegen.

Dan staan we in een enorme file. Soort avondspits. Komt volgens Ismail ook door handel in deze Lililywijk. Bij een grote moskee slaan we een zijstraat

in we en staan al gauw voor het moderne Carltonhotel, acht etages hoog. Bij het binnengaan van het hotel maken we kennis met reisgenoot Ko Klaver, die 's ochtends al is aangekomen, helemaal uit Kenia. De kamerindeling hebben we onderweg al gehoord. Sommigen zitten bovenin, met uitzicht op de Blauwe Moskee en de Hagia Sofia, een echtpaar boft met de bruidssuite helemaal beneden, met terras nog wel, terwijl de rest ergens ertussen in wordt ondergebracht. Het ziet er gelukkig allemaal netjes uit.

Er is nog even gelegenheid de omgeving te verkennen. Tevens om wat Turkse lira te pinnen en wat mineraalwater in te slaan. De maaltijd, opgediend in de kelderverdieping van het hotel, is wat je van een Turks buffet mag verwachten: veel keus, maar echt gezellig is het daar niet. Dat wordt goedgemaakt door de nazit in de bar, met koffie en een drankje. Tijd voor de eerste verhalen. Opmerkelijk is dat van iemand uit de groep die de koffer niet met het cijferslot had beveiligd, maar de uiteinden van de rits met nylondraad had dichtgebonden en dat na aankomst met een lucifer probeerde los te branden. Zo werden de sluitingen pas echt goed aan elkaar gelast! Dan heb je wel scherp gereedschap nodig om bij je spullen in de koffer te komen. Een leermoment.

Hoewel we nog nauwelijks wat hebben beleefd of gezien, vindt Marianne de reis nu al geslaagd. Ze doelt waarschijnlijk op de gezellige groep. Alle reden dus om na een zware reis tevreden het bed op te zoeken.

Groot deel van de groep bij de Aya Sofia

GESCHIEDENIS VAN BYZANTIUM/CONSTANTINOPEL/ISTANBUL

1. GRIEKEN, PERZEN EN MACEDONIËRS (ca. 670 - 200 v. Chr.)

Byzantium was oorspronkelijk een Griekse stad, volgens de legende in de 7^e eeuw v. Chr. gesticht door kolonisten uit Megara, onder leiding van koning Byzas, naar wie de stad Byzantion zou zijn genoemd. Byzantium is de Latijnse versie van die naam. De kolonisten bouwden de stad op een zeer strategisch gelegen plaats, op de landverbinding van Europa naar (Klein-)Azië en de zeeverbinding van de Egeïsche naar de Zwarte Zee.

Byzantion

koning Byzas

In 513 v. Chr. werd de stad deel van het Perzische rijk, toen koning Darius hier de Bosporus overstak tijdens zijn veldtocht naar Griekenland.

Na de Perzische Oorlogen, dus na 479 v. Chr., werd Byzantium een bloeiende stadstaat, lid van de door Athene geleide Delische Bond, een verbond van Griekse stadstaten in Noord-Griekenland, Klein-Azië en op de eilanden. De Bond was aanvankelijk gericht tegen de Perzische macht, maar ook al gauw tegen de Peloponnesische Bond, geleid door Sparta. Athene en Sparta voerden met hun wederzijdse bondgenoten van 431 tot 404 een uitputtende oorlog om de hegemonie over de Griekse wereld. Byzantium was van groot belang voor de Atheners in verband met graanaanvoer via de Bosporus vanuit de Griekse kolonies aan de Zwarte Zee.

Vanwege de zware belastingen die Athene eiste, kozen de steden aan de mond van de Bosporus, Byzantium en Calchedon, tegen het einde van de Peloponnesische Oorlogen, in 411 v. Chr., de kant van de Spartanen. De Atheners onder leiding van Alcibiades veroverden de stad in 408, maar werden in 405 uit dit gebied verdreven na een zware nederlaag tegen de Spartaanse vloot bij Aigospotamoi, in de Hellespont (tegenwoordig Dardanellen geheten).

In de 4^e eeuw v. Chr. waren de Griekse stadstaten zozeer verzwakt door onderlinge oorlogen, dat de Macedoniërs (onder de koningen Philippus II en zijn zoon Alexander de Grote) de macht in Griekenland en later ook in Klein-Azië konden overnemen. Byzantium werd deel van het Macedonische rijk. In de Hellenistische periode, onder de opvolgers van Alexander, was de stad min of meer onafhankelijk. Problemen waren er toen halfweg de 3^e eeuw de Galaten, een Keltische stam, naar Klein-Azië trokken. Byzantium moest een flinke afkoopsom betalen. Om dat te compenseren ging de stad tol heffen op schepen die door de Bosporus voeren, wat haar in 220 v. Chr. op een oorlog met Rhodos kwam te staan. Byzantium was in die tijd een florerende stad, zodat de Romeinen haar graag tot bondgenoot hadden toen ze hun macht in Griekenland en Klein-Azië uitbreidden.

2. DE ROMEINEN (ca. 200 v. Chr. – 395)

Tijdens de vier oorlogen tussen de Romeinen en Macedonië om de heerschappij over de Griekse regio (tussen 215 en 148 v. Chr.) koos Byzantium net als de meeste Griekse stadstaten de kant van de Romeinen. In de 2^e eeuw v. Chr. groeide de Romeinse invloed in Griekenland, totdat de Romeinen uiteindelijk overal de nieuwe heersers waren. Byzantium werd een deel van de Romeinse provincie Thracië. De stad lag aan het eind van de grote legerweg die de Romeinen aanlegden van de Adriatische Zee via Macedonië naar de Bosporus, de Via Egnatia. De Romeinse keizers hielden van deze stad en lieten er grote werken uitvoeren, zoals badhuizen en een aquaduct. De stad floreerde. Byzantium telde in die tijd binnen de muren ongeveer 15.000 inwoners en hetzelfde aantal in de omgeving.

De zware stadsmuur was in die tijd 6 kilometer lang en telde 27 torens. De stad leek onneembaar, maar dat bleek niet het geval. Er brak in 193 (na Chr.) een strijd uit om de Romeinse keizerskroon tussen de generaals Septimius Severus (keizer van 193-211) en Pescennius Niger. Byzantium

koos de kant van de laatste. Pescennius Niger werd verslagen, maar de stad gaf zich niet over. De troepen van Septimius Severus belegerden haar gedurende twee jaar, tot er hongersnood uitbrak en men zich moest overgeven. Een groot deel van de stad werd vernietigd.

Septimius kreeg later spijt van het harde optreden en vanaf 203 liet hij de stad herbouwen, met een nieuwe muur en bouwwerken als tempels, badhuizen, een gymnasium en een hippodroom. Rond 260 ging het korte tijd niet goed met Byzantium, want toen trok een Gotische stam uit de Balkan het noorden van Griekenland binnen en in 267 werd de stad door hen ingenomen. Enkele jaren later echter werden ze door keizer Claudius II verdreven. De zuil van de Goten in het oude centrum van de stad getuigt nog van die overwinning.

Septimius Severus

Zuil van de Goten

In de 3^e eeuw had Byzantium al een bloeiende christelijke gemeenschap met een eigen bisschop. De christenen werden in de tweede helft van de 3^e eeuw en aan het begin van de 4^e eeuw in opdracht van de keizers vaak heftig vervolgd, zoals door Valerianus, Diocletianus en Galerius. In 311 maakte de laatste op zijn sterfbed een einde aan de vervolgingen, waarna in 313 de keizers Licinius in het oosten en Constantijn de Grote in het westen, bij het Edict van Milaan, de christenen geloofsvrijheid verleenden. De eerste kerken verrezen toen al snel in de stad.

In hetzelfde jaar 324 dat Constantijn (keizer van 306-337) zijn medekeizer Licinius had verslagen, vlakbij Byzantium, besloot hij zijn residentie van Rome naar Byzantium te verplaatsen. Hij noemde de stad Nova Roma, “nieuw Rome”, maar men maakte daar al gauw Constantinoupolis van,

“Stad van Constantijn”. De strategische ligging zal daarbij een belangrijke rol hebben gespeeld. Hij liet nieuwe muren om de stad bouwen, twee kilometer westelijk van die van Septimius Severus. De stad omsloot toen een gebied van 6 vierkante kilometer. In 328 nam hij zijn intrek in de stad. Hij liet haar uitbreiden en verfraaien met prachtige bouwwerken en monumenten, de laatste vaak uit andere steden weggehaald. Het nieuwe Forum werd het economische en bestuurlijke centrum. In 336, bij de viering van Constantijn’s dertigjarig keizerschap, was de stad klaar. De Hagia Sofia, de kerk van de goddelijke wijsheid, werd pas in 360 afgebouwd, onder zijn zoon Constantius II. In 337 liet Constantijn zich kort voor zijn overlijden dopen.

Onder de opvolgers van Constantijn breidde de stad zich verder uit. Bekend is vooral keizer Valens (364-378), niet zozeer omdat hij het aquaduct van Hadrianus herbouwde, dat nu naar hem is genoemd, maar vooral door de veldslag die hij in 378 tegen opstandige Visigoten voerde bij Adrianopel. Zijn legers werden in de pan gehakt en hijzelf sneuvelde in de strijd. Constantinopel bleef echter buiten schot. De stad was in die tijd uitgegroeid tot ongeveer 150.000 inwoners.

Keizer Constantijn de Grote

Keizer Valens

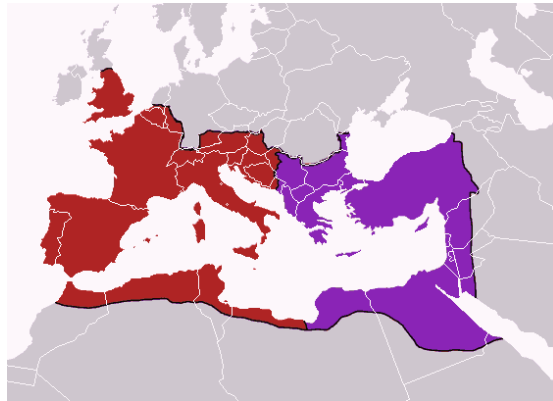
Valens werd opgevolgd door Theodosius I (bestuur 379-395), die in 381 het Niceense credo verplicht aan alle christenen voorschreef. Toen enkele jaren later de subsidies voor heidense tempels werden ingetrokken, stierf het heidendom een stille dood. In 392 werd het officieel verboden. Heidense heiligdommen werden door christenen overgenomen of vernield.

Theodosius wist in 386 de Visigoten definitief te verslaan. Ter ere daarvan liet hij aan de rand van Constantinopel een triomfboog oprichten, die later bekend is geworden als de Gouden Poort. De stad breidde zich steeds verder uit buiten de oude muren van Constantijn, zodat onder het bestuur

van Theodosius II (keizer van 408-450) men een nieuwe muur bouwde, van de kust van de Gouden Hoorn in het noorden naar de kust van de Zee van Marmara in het zuiden, 5 ½ kilometer lang en twaalf meter hoog, met 96 torens van 18 meter. De Gouden Poort werd er onderdeel van. (Dertig jaar later werd er vlak voor deze Theodosische Muur nog een zwaardere tweede gebouwd, met maar liefst 192 torens.)

Theodosius de Grote

Scheiding van het rijk in 395

Hoewel er in het Romeinse rijk vanaf Constantijn de Grote al sprake was van een tweedeling - de keizer in Constantinopel heerste over het oosten, een tweede keizer leidde het westen - kan men tot de dood van Theodosius in 395 nog wel spreken van één rijk. Dat veranderde toen na de dood van Theodosius het rijk definitief in tweeën werd gedeeld - onder zijn twee zonen - in het West-Romeinse en het Oost-Romeinse of Byzantijnse rijk. Dat laatste zou nog tot 1453 blijven bestaan, zij het meestentijds in (veel) kleinere omvang dan bij de splitsing.

3. HET BYZANTIJNSE RIJK (395 - 1453)

In de 5^e en 6^e eeuw bleef Constantinopel, als hoofdstad van het Byzantijnse rijk, gespaard voor groot geweld en zij groeide uit tot een stad van aanvankelijk zo'n 500.000 inwoners, later veel minder door de Pest van Justinianus (541-543), toen honderdduizenden inwoners aan de ziekte bezweken. Onder de opvolgers van Theodosius de Grote werd de stad voortdurend uitgebreid en verfraaid met veel nieuwe bouwwerken. Haar belang nam nog toe nadat in 476 het West-Romeinse rijk ten einde kwam. Constantinopel werd een van de grootste en mooiste steden van de late Oudheid en de Middeleeuwen. De Griekssprekende inwoners noemden hun stad "I Polis", Dé Stad. Het culturele en wetenschappelijke leven van het rijk was voor een belangrijk deel in Constantinopel geconcentreerd.

Theodosius II stichtte in 425 - waarschijnlijk als voortzetting van de Atheense filosofenschool - de beroemde Universiteit van Constantinopel, 600 jaar voordat in Bologna de eerste middeleeuwse universiteit werd gesticht.

Een van de bekendste en grootste heersers van het Byzantijnse rijk in de 6^e eeuw was keizer Justinianus (bestuur van 527-565). Onder zijn bewind kwam het rijk op zijn hoogtepunt van macht, zeker toen Justinianus' legers erin slaagden Noord-Afrika en Italië te heroveren.

Keizer Justinianus

Byzantijnse rijk ca. 560 onder keizer Justinianus (groen: heroverd gebied)

Justinianus liet zijn hoofdstad verfraaien met nieuwe bouwwerken, zoals de kerk van de heiligen Sergius en Bacchus en een nieuw paleis. Ook liet hij een commissie het oude Romeinse recht herzien in de naar hem genoemde en beroemde Codex Justinianus. Minder handig was zijn ingrijpen in relletjes in de hippodroom - waar de supporters van twee groepen paardenrenners ruzie kregen - toen hij de leiders liet executeren. Er brak een serieuze opstand uit. Gebouwen werden geplunderd en verwoest, waaronder de Hagia Sofia. Het neerslaan van de opstand leidde tot een massaslachting van 30.000 inwoners. Justinianus liet de Hagia Sofia herbouwen, mooier en groter dan voorheen.

Na Justinianus begon de tijdelijke achteruitgang van het Byzantijnse rijk en de stad Constantinopel, enerzijds door het verlies van een groot deel van de bevolking door de pest - in 600 telde de stad nog maar zo'n 100.000 inwoners - anderzijds door de voortdurende en uitputtende oorlogen met de Perzische Sassaniden, terwijl in het westen en in het noorden stammen als de Langobarden en Slaven het rijk belaagden. Handel en economie liepen terug.

In de loop van de 8^e tot en met de 11 eeuw kende het Byzantijnse rijk onder opeenvolgende dynastieën perioden van achteruitgang en bloei, van economische voorspoed en tegenslag, van vaak interne strijd om de macht. Het rijk verloor steeds gebieden en veroverde dan weer stukken terug, dat alles in een vaak harde strijd met van verschillende kanten opdringende volken: in het oosten eerst de Perzische Sassaniden, dan vanaf halfweg de 7^e eeuw de Arabische moslims, en tenslotte vanaf de tweede helft van de 11^e eeuw de Turkse Seldjoeken; in het westen met name de Langobarden en later de Normandiërs; in het noorden vooral de Bulgaren en Hongaren. Echter, de stad Constantinopel bleef al die eeuwen welhaast onaangetast het economische en culturele centrum van het rijk en ver daarbuiten. In kaart gebracht zien achteruitgang en herbloei van het rijk na Justinianus er ongeveer zo uit:

Byzantijnse rijk ca. 715 (na aanvallen van Longobarden, Arabieren en Bulgaren)

Byzantijnse rijk ca. 867 (enig herstel)

Byzantijnse rijk ca. 1025 (verder herstel)

ca. 1081 (opdringende Seldjoeken)

ca. 1180 (herstel)

Vanaf 1095 begonnen de Kruistochten, waarin de paus opriep de heilige plaatsen in Palestina te bevrijden van de moslims. Grote West-Europese legers trokken af en toe via het Byzantijnse rijk naar het oosten, om via Anatolië naar Palestina op te trekken. Tijdens de eerste drie Kruistochten waren de Byzantijnen erin geslaagd die nogal eens wanordelijke troepenmachten zonder al te veel moeilijkheden door hun land te loodsen. Bij de vierde Kruistocht (1202-1204) ging het echter mis, met ernstige gevolgen voor de stad Constantinopel.

Het kruisleger onder leiding van Franse en Vlaamse edelen zou door Venetianen per schip naar Egypte worden overgezet, maar ondanks het verbod van de paus werd Constantinopel het aanvalsdoel, op initiatief van de Doge van Venetië, die daarmee een grote handelsconcurrent wilde uitschakelen.

Na inleidende schermutselingen werd het beleg van de stad ingezet, waarbij vier divisies de muren aan landzijde aanvielen en de Venetianen, onder hun doge Dandolo, de muren vanuit zee onder vuur namen. Grote branden ontstonden. Keizer Alexios III trok zijn leger zonder strijd terug van de muren en werd door het volk afgezet, zijn opvolger Alexios IV werd na enkele dagen vermoord, Alexios V nam al gauw de vlucht en diens opvolging kwam te laat, want intussen hadden groepjes kruisvaarders gaten in de muren geslagen en de stad werd snel ingenomen.

Constantinopel werd drie dagen zwaar geplunderd, De Bibliotheek en andere gebouwen werden verwoest, vrouwen werden verkracht en veel verdedigers afgeslacht. Veel kostbare voorwerpen werden naar West-Europa overgebracht, vooral naar Venetië. Paus Innocentius III veroordeelde het geweld, maar kon niets uitrichten. Dandolo is kort tijd later overleden en begraven in de Hagia Sofia.

Belegging van Constantinopel in 1204 door kruisvaarders

Deling van het rijk in 1204

Na de dood van Dandalos kozen de kruisvaarders en Venetianen een nieuwe “keizer”, hun leider Boudewijn van Vlaanderen, en werd het Latijnse Keizerrijk van Constantinopel gesticht. Over het hervatten van de oorspronkelijke kruistocht werd niet meer gesproken. De Byzantijnen wisten zich te handhaven in de Keizerrijken van Trebizonde en Nicea, beide in Anatolië, en ook een rijkje rond Epirus in Griekenland.

Het keizerrijk van Nicea, onder de dynastie van de Byzantijnse Paleologen, slaagde erin Constantinopel in 1261 te heroveren en Epirus te verslaan. De stad werd hersteld van de zware schade, maar een wederopstanding van het Byzantijnse rijk bleef uit. Het rijk verzwakte in de volgende twee eeuwen steeds verder. De handelsroutes werden beheerst door vooral de Venetianen, de belastinginkomsten daalden, interne strijd om de macht maakte het nog erger. Hulp vanuit het westen bleef uit, zodat de snel in macht groeiende Turkse Ottomanen spoedig heel Anatolië beheersten en daarna de Balkan en Griekenland konden veroveren. De elite van Constantinopel zag het niet meer zitten en vele intellectuelen, kooplieden, kunstenaars en handwerkslieden trokken naar West-Europa, waarmee zij bijdroegen aan de ontwikkeling van de Renaissance.

Door de oprukkende Ottomanen bestond het rijk uiteindelijk alleen nog maar uit Constantinopel met achterland en de Peloponnesus.

Byzantijnse rijk ca. 1450 (lichtpaars)

Beleg van Constantinopel in 1453

In 1453 tenslotte besloot Mehmet II, sultan van de Ottomanen (van 1451 tot 1481), Constantinopel te veroveren. De stad telde rond 1450 nog maar ca. 50.000 inwoners, maar de driedubbele landmuren waren nog intact. Ongeveer 8000 verdedigers moesten het opnemen tegen een overmacht van geschat ca. 100.000 man, die ook nog eens beschikte over grote kanonnen.

Eerst sloten de aanvallers de Bosporus af, zodat hulp van buiten onmogelijk werd. De aanval kwam al gauw vanaf het land en vanuit zee. De muren werden zwaar gebombardeerd, alvorens Mehmet zijn troepen liet aanvallen. De verdedigers wisten enkele aanvallen af te slaan, maar de oppermachtige Ottomanen drongen snel de stad binnen. De laatste keizer, Constantijn XI, leidde persoonlijk de laatste tegenaanval en sneuvelde samen met zijn soldaten voor de poorten van de stad.

4. HET OTTOMAANSE RIJK (1453-1923)

Mehmet riep Constantinopel uit tot nieuw hoofdstad van zijn rijk en begon al gauw met de wederopbouw. Hij liet bevolkingsgroepen uit alle delen van zijn rijk naar Constantinopel komen, handelaren en handwerkslieden werden gelokt met belastingvoordelen. De stad groeide snel. Ook christenen waren welkom en kregen, naast de moslims, een grote mate van culturele en religieuze autonomie. De Ottomanen beheersten alle handelsroutes in het oosten en de economie van de stad bloeide als nooit tevoren. De Hagia Sofia werd verbouwd tot moskee, overal verrezen nieuwe moskeeën, beschadigde of vervallen gebouwen werden hersteld, het nieuwe Topkapi-paleis werd de hoofdzetel van de sultan en er werd ook een nieuwe universiteit gebouwd. De naam van de stad bleef Constantinopel (tot 1930).

Sultan Mehmet II

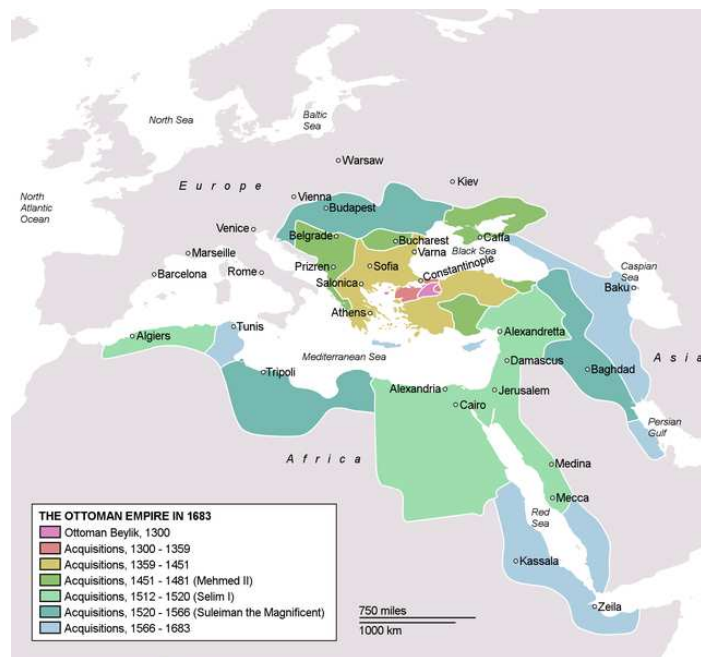
Topkapipaleis gezien vanaf de Bosporus

Met de overwinning op het Byzantijnse rijk steeg het aanzien van de Ottomaanse sultan enorm in de islamitische wereld. Mehmet, die zichzelf beschouwde als de opvolger van de Romeinse keizers, nam de naam aan van “Kayser-i Rûm”, Romeins keizer. Onder Mehmet en zijn opvolgers werd het rijk in de 15^e en 16^e eeuw uitgebreid over het hele Midden Oosten, tot Perzië, tot diep in zuidoost Europa (beleg van Wenen 1529) en tot ver in Noord-Afrika. Constantinopel was daardoor eeuwenlang het bloeiende economische en culturele centrum van een wereldrijk.

Vooraf het bewind van Süleyman I (1520-1566) was een glorieus: Hij breidde het rijk met succes uit, er was een goed georganiseerd bestuur, hij opende diplomatieke contacten met Frankrijk, er heerste orde met nieuwe wetten, kunsten en wetenschappen bloeiden. Süleyman beoefende zelf de dichtkunst. Hij liet Constantinopel verfraaien met vele nieuwe bouwwerken, vooral door de briljante architect Sinan. Diens bekendste werk was de grote Süleymaniyye-moskee.

Sultan Süleyman

Uitbreidingen van het Ottomaanse rijk 1300-1683

Tegen 1600 was de stad, met weer een half miljoen inwoners, gegroeid tot de omvang van 1000 jaar eerder en de groei ging door. Etnisch en religieus was het een gemengde Turkssprekende stad geworden: De bevolking bestond voor meer dan de helft uit Turkse moslims, voor ongeveer een kwart uit orthodox-christelijke Grieken, terwijl de rest vooral bestond uit joden en Armeniërs.

In de 17^e eeuw had het land te lijden onder steeds meer problemen, zoals corruptie, hofintriges, verslapping van de tucht in het leger en lokale heersers die zich minder aantrokken van het centrale gezag. Sultans lieten hun grootvizier voor zich regeren en leefden luxueus in hun paleizen. De economisch en militair sterker wordende Europese machten kregen steeds meer kans de Osmanen terug te dringen.

In de 18^e en 19^e eeuw verloor het rijk steeds meer terrein: De Balkan, Griekenland en Egypte gingen verloren. De economie stagneerde, vooral ook doordat het land steeds dieper in de schulden raakte. Begin 19^e eeuw kwamen westers georiënteerde officieren in opstand tegen de sultan. De genadeklap kwam in de Eerste Wereldoorlog (1914-1918), toen de Turken de kant van de Duitsers kozen en in het oosten snel terrein verloren aan de Geallieerden. Dankzij het hardnekkige verzet van de Turken op het schiereiland Gallipoli en hun overwinning daar op de Britse en Franse legers, bleef Constantinopel gespaard voor oorlogsgeweld. Wel werden in 1915 de Armeniërs in het hele land vervolgd, verdreven of vermoord, ook in Constantinopel.

5. REPUBLIEK TURKIJE

In de Turkse Vrijheidsoorlog, die na de Eerste Wereldoorlog volgde, werd onder leiding van Mustafa Kemal Pasja - erenaam Atatürk - het land gered van totale ondergang en het kreeg zijn huidige vorm. Gevolg was wel dat de meeste Grieken uit het land en uit Constantinopel werden verdreven. De stad verloor zo veel van haar multiculturele karakter. Een volgende tegenslag voor de stad was dat Atatürk de hoofdstad in 1923 naar Ankara verplaatste, hetzelfde jaar dat officieel de Turkse Republiek werd gesticht.

Atatürk

Turkse Republiek sinds 1923

In 1930 werd de naam van de stad officieel gewijzigd in Istanbul. Hoewel de stad zijn status van hoofdstad had verloren, bleef ze het culturele en economische centrum van het land en groeide verder uit, delend in de moderniseringsgolf naar westers model, die Atatürk het land oplegde. De stad telde in 1950 al meer dan 1 miljoen inwoners. Door immigratie van vooral mensen van het platteland van Anatolië is de stad sindsdien enorm gegroeid, tot momenteel ongeveer 18 miljoen inwoners. Het is nu verreweg

de grootste stad van Turkije, die zich uitstrekt over 7500 vierkante kilometer en in bewonersaantal de negende stad is ter wereld.

Istanbul is nu een moderne megastad met een historisch centrum, waar veel herinnert aan het grootse verleden. Het heeft een goede infrastructuur, een bloeiend zakenleven en twaalf universiteiten. Naast overwegend islamitische Turken wonen er ook Koerden, een kleine groep orthodox-christelijke Grieken en Armeniërs, joden, katholieken en nog vele kleine groepen van elders uit de wereld. Een kosmopolitische stad, die jaarlijks miljoenen toeristen trekt, die naast de vele bezienswaardigheden uit de Oudheid ook keuze hebben uit 2800 moskeeën, 120 kerken, 15 synagogen en 40 musea.

Frans Wendel

Blauwe moskee in Istanbul

2^e DAG, VRIJDAG 4 MEI: ISTANBUL, KERK VAN SERGIUS EN BACCHUS, HIPPODROOM, BLAUWE MOSKEE, HAGIA SOFIA

(Voor de geschiedenis van Istanbul, het oude Byzantium en Constantinopel, zie bladzijde 6)

Tijdens het ontbijt geven verschillende mensen van onze groep Ellen nogal heimelijk een hand. Zou ze jarig zijn? Dat blijft voor velen een mysterie. Voor het hotel staat om negen uur een bus op ons te wachten: een vrij kleine. Dat blijkt later nodig, omdat een grote bus niet door verschillende smalle straatjes van het centrum kan komen. We schikken ons voorlopig maar.

Terwijl we naar de kust rijden, deelt Joop opgewekt mee dat we mogen bijdragen aan de groepspot. Daarmee zal hij hier en daar de entreegelden betalen. Boven zee is het vandaag erg mistig. Op een sportveld zien we een grote groep zwarte jongens enthousiast achter een voetbal aan hollen. Volgens Ismail wonen hier in de buurt veel Afrikaanse immigranten, vaak met velen in één huis. Op zoek naar een beter bestaan. Die jongens dromen er waarschijnlijk van ooit een stervoetballer te worden in een Europese topclub.

Kerk van Sergius en Bacchus

Koepel ondersteund door zuilen

Dan staan we voor de kerk van de heiligen Sergius en Bacchus, gebouwd tussen 527 en 536, in de tijd van keizer Justinianus. Hij wordt ook wel “Kleine Aya Sofia” genoemd, omdat men denkt dat hij als voorbeeld heeft gediend voor de bouw van de grote en beroemde Aya Sofia. De kerk is een fraai staaltje van architectonische vernieuwing uit die tijd: centraalbouw

met rondingen binnenin. Volgens Jona is de basis een kubus waarop een halve bol is geplaatst, een harmonische combinatie van centraalbouw met het vierkant van de “boerenschuur”. Hier hebben we een mooi voorbeeld van wat een studiereis met je kan doen. Als de meesten van ons zo’n kerk zien, zal hoogstens de wat andere vorm opvallen dan die van de kerken in West-Europa, hij ziet er wat eenvoudiger uit, maar verder niet zo bijzonder. Na zo’n uitleg kijk je er ineens heel anders tegenaan.

De ronding van de kerk zien we, behalve in de koepel, ook duidelijk in de absis, de christelijke cultusplaats, die voortkomt uit de vorm van de grot waarin men in een ver verleden aan de goden offerde. Deze absis namen de islamieten later in hun moskeeën over van de christenen, de mihrab. De kerk is, zoals de meeste uit die tijd, later tot moskee omgebouwd, wat ook duidelijk blijkt uit de ernaast gebouwde minaret. Hij is in latere tijden verschillende malen getroffen door aardbevingen, maar men heeft hem prachtig gerestaureerd.

Sergius en Bacchus waren rond het jaar 300 in Syrië twee tot het christendom bekeerde Romeinse soldaten, die er tijdens een christenvervolging door keizer Diocletianus aan moesten geloven, of beter gezegd, die hun nieuwe geloof juist moesten afzweren. Na weigering moesten ze kilometers naar hun executieplaats lopen, in vrouwenkleren en op schoenen waar de spijkers door naar binnen staken. Voor ons moderne westerlingen is zo’n verhaal, van jezelf opofferen voor je geloof, niet meer dan een anekdote, wat bizar zelfs, die we onbewogen of geamuseerd beluisteren, maar in vroeger tijden schijnt zoiets diepe indruk te hebben gemaakt op de gelovige gemeenschap, zodanig dat het martelaarschap van deze twee en hun mannenvriendschap – volgens Jona waren het zeker geen homo’s - hen zo populair maakten dat vele kerken in het Midden-Oosten naar hen zijn vernoemd.

Tijd om binnen te kijken. De deur blijkt echter op slot. Ismail morreelt tevergeefs aan de deursluiting. Ook Jona, geadviseerd door Willem, doet een wanhopige aanval, maar blijkt ongeschikt als inbreker. Na een half uur valt het wijze besluit eerst maar koffie te drinken in de aangrenzende theetuin en te wachten tot de deurwachter zich aandient. Die zit waarschijnlijk ergens in het vrijdaggebed verzonken. Nauwelijks is de koffie besteld, of daar komt een besnorde man aan met de sleutel. Toch maar eerst de kerk in. Toeristen stromen aan van alle kanten.

Binnen zien we dat de ronding in feite een achthoekig patroon vormt, bekroond door de halfronde koepel met 16 compartimenten. De acht sierlijke pilaren die de koepel ondersteunen, met Byzantijnse kapitelen, verraden de oorspronkelijk christelijke bouw. Volgens Jona zijn op verschillende kapitelen de initialen van Justinianus en zijn echtgenote Theodora gebeiteld. Kees zoekt fanatiek alle kapitelen af om daar een foto van te maken, maar tevergeefs. Wel duidelijk zichtbaar zijn overal de islamitische versieringen, meestal fraai gestileerde Koranteksten.

In naam van Allah, doe open die poort !

Uitleg in de kerk

We kijken nog even rond, ook op de bovenverdieping van de moskee-kerk, maar de koffie en thee wachten op ons. Ismail weet nog te melden dat de theetuin ooit onderdeel was van een medresse, een koranschool, van de Orde van de Kleine Aya Sofia. Elke gemeente had indertijd zijn eigen leiders en eigen koranschool, met min of meer eigen opvattingen en regels. We geloven het graag en zoeken in de tuin een plekje in een van de open tenten, waar banken en tafeltjes royaal met Turkse kleedjes zijn bedekt.

DE HIPPODROOM

Door steile straatjes wandelen we omhoog naar het Hippodroom, waar in oude tijden wagenrennen werden gehouden. Aanvankelijk, in de Romeinse tijd, lag op deze plaats een amfitheater voor gladiatorengevechten en ander publiek vermaak. Toen keizer Constantijn de Grote in 324 van Constantinopel zijn nieuwe hoofdstad maakte en gladiatoren door de christenen bepaald niet werden gewaardeerd, liet hij het ombouwen en uitbreiden tot een hippodroom, dat plaats bood aan 40.000 toeschouwers.

Het is 450 meter lang en 130 meter breed en de plaats van het beruchte Nika-oproer in 532, toen ernstige rellen tussen twee groepen supporters van de racegroepen uitliepen op een politieke en religieuze opstand. De keizer stuurde het leger erop af. Zo'n 30.000 mensen vonden de dood en de toenmalige Aya Sofia werd vernietigd. De Ottomanen, die de stad in 1453 veroverden, waren niet geïnteresseerd in wagenrennen, zodat het plein een andere bestemming kreeg. Tegenwoordig heet het At Meydani, het paardenplein, het centrum van historisch Istanbul, waaraan beroemde gebouwen als de Blauwe moskee en de Aya Sofia liggen.

Van de omvang van het plein zien we niet veel. Het is omzoomd met hoge bomen en kent vanmorgen meer paardenkrachten dan ooit in de geschiedenis: er staan enkele honderden rallywagens op geparkeerd, in felle kleuren beschilderd. Het zijn Duitsers, op weg naar Baku, die hier een dagje de show proberen te stelen. Een drukte van belang, maar voor ons vooral verstorend.

Aan de voet van een obelisk legt Jona uit dat de Romeinen dol waren op wagenrennen. Je vindt zo'n hippodroom, maar ook iets als een amfitheater voor gladiatorengevechten, doorgaans vlak bij het keizerlijk paleis, zoals hier in Constantinopel en in de stad Trier. Het waarom behoort tot "de mysteriën van de geschiedenis", al vermoedt Jona dat het te maken heeft met de macht van een vorst, die ook gaat over leven en dood van zijn onderdanen. We krijgen een levendige schildering hoe de racewagens van twee concurrerende stallen, de Blauwen en de Groenen, hier hun rondjes trokken, met de finish vlak voor de keizerlijke loge. Waar wij staan, gingen ze dan zevenmaal scherp door de bocht.

Jona heeft een aandachtig gehoor

Reliëf van een renwagen in de voet van een zuil

De obelisk blijkt nep te zijn, anders dan de echte verderop, die er al veel eerder stond. Deze is in de 10^e eeuw gebouwd van kalksteen, bekleed met marmeren platen, in opdracht van keizer Basilius II de Bulgarenslachter, na zijn overwinning op de Bulgaren. De zuil is nu ten onrechte naar Constantijn vernoemd. Basilius liet er gouden letters op aanbrengen, maar die zijn tijdens de 4^e Kruistocht door de kruisvaarders ingepikt.

We ploeteren tussen de rallyauto's door naar het volgende interessante object: de Slangenzuil. Door een hek omgeven steekt de groene zuil uit een diepe kuil omhoog. Daaronder ligt het grondniveau uit de tijd dat hij door keizer Constantijn hier werd geplaatst. De keizer liet zijn nieuwe hoofdstad versieren met kunstwerken uit het hele rijk. Hier gaat het om een deel van een herdenkingsteken dat de Grieken in Delphi voor Apollo oprichtten na hun overwinning op de Perzen bij Plataea in 479 v. Chr. Geschiedschrijvers als Herodotos en Pausanias schrijven erover in hun werk. De bronzen zuil verbeeldt drie om elkaar kronkelende slangen die op hun koppen een gouden driepoot droegen met een schaal erop. Dat waardevolle deel is er in de 4^e eeuw v. Chr. afgehaald door de Phociërs, die lang controle uitoefenden over Delphi, om hun huurlingen mee te betalen. De zuil op het hippodroom is later onderdeel geweest van een fontein. De koppen zijn er in 1702 afgehaald, vermoedelijk door een dronken diplomaat. Een hersteld deel van een van die koppen, in het Archeologisch Museum van de stad, hebben we later kunnen bewonderen.

Slangenzuil op het Hippodroom van Istanbul

Deel van een slangenkop in het Archeologisch Museum

Ook keizer Theodosius de Grote bracht kunstwerken naar Constantinopel, in zijn geval in 390 een prachtige obelisk van farao Tutmosis III (regeerde Egypte van 1479-1425). De granieten zuil stond al vele eeuwen in de Tempel van Karnak. Het idee om hem naar de Byzantijnse hoofdstad te halen, was veel ouder, namelijk van keizer Constantijn II. Het gevaarte bleef echter in drie stukken lange tijd op het strand van Alexandrië liggen, tot later keizer Julianus hem liet verschepen. Waarschijnlijk kwam hij in Athene terecht, vanwaar opvolger keizer Theodosius hem naar het Hippodroom haalde en vlak voor de keizerlijke loge op een voetstuk liet plaatsen. Tegen die tijd was een van de drie stukken verdwenen, zodat hij nu incompleet is. Het valt op dat de zuil en de hiërogliefen erop na zoveel eeuwen nog zo gaaf zijn gebleven.

Het interessantste van de zuil is eigenlijk het voetstuk, uit de tijd van Theodosius, met aan vier kanten fraaie reliëfs. We wandelen erom heen terwijl Jona toelichting geeft. Aan meerdere kanten zie je bovenaan de keizerlijke loge afgebeeld. Aan één kant zit de keizer met de lauwerkrans in zijn hand in de loge, omringd door zijn zonen Honorius en Arcadius en de rijksgroten, terwijl “het gepeupel” beneden zit. Eronder staat een Latijnse tekst. De tweede kant verbeeldt een groep vrouwen en daaronder het aanbieden van tribuut (eerbewijzen) aan de vorst, op de derde zie je de ambassadeurs met eronder een Griekse tekst, op de vierde tenslotte is onderaan het verschepen van de obelisk afgebeeld.

Reliëf van de keizerlijke loge op het Hippodroom met keizer Theodosius en zijn zonen

DE BLAUWE MOSKEE

Bij de ingang van de Blauwe Moskee vertelt Ismail wat over de bouw ervan. Eigenlijk heet hij de Sultan Ahmet Moskee, naar de bouwer ervan, die heerste over het Ottomaanse rijk aan het begin van de 17^e eeuw. Blauwe Moskee wordt hij genoemd vanwege de blauwgroene tegels en het blauwe schilderwerk tegen de wanden van het interieur. Deze moskee geldt als een van de hoogtepunten van islamitische architectuur. De moskee is het centrum van een heel complex van gebouwen, met het graf van de sultan, een medresse, een keuken, een ontvangplaats en een bazaar.

Sultan Ahmet was jaloers op de Byzantijnse keizers, met hun Aya Sofia, en hij wilde ook zoiets groots als symbool van zijn macht. Het verhaal gaat dat hij zes minaretten wenste in plaats van de gebruikelijke vier. Zijn ministers vonden dat heiligschennis, daar de moskee in Mekka, de geboorteplaats van de profeet Mohammed, er al zes had. De oplossing werd dat hij er in Mekka een liet bijbouwen.

In 1609 begon het werk onder leiding van architect Mehmet Ağa. Eerst liet hij de grond drogen, daar die teveel vocht bevatte door de cisternes die daar waren. Een verhaal vertelt dat hij tijdens de bouw binnen een waterpijp zat te roken. Dat was streng verboden in heilige gebouwen, dus men stelde de sultan op de hoogte. Zijn verweer was typerend: met de rook controleerde hij de luchtstroom, om te zien of het geluid van de toekomstige predikers wel overal goed doordrong ! We lopen nog even buiten rond in de tuin en zien hoe in een zijvleugel van het gebouw rijen mannen hun voeten ritueel wassen alvorens naar binnen te gaan. Dat laatste doen wij pas na de lunch.

Blauwe Moskee

Ritueel voeten wassen

We laten de drukte bij de Blauwe Moskee en van de rallyrijders achter ons en staan, nog steeds op het Hippodroom, al gauw voor een sierlijk bouwwerkje dat van een afstand op een tuinhuisje lijkt, met een koepeldak dat rust op zes pilaren. Het is de Duitse fontein, door de Duitse keizer Wilhelm II in 1901 bij een staatsbezoek geschonken aan sultan Abdulhamid II ter ere van diens 25-jarig sultanaat. De Duitsers hadden in die tijd en vooral ook in de Eerste Wereldoorlog nog erg goede relaties met de Turken. Dit is een mooi verzamelpunt na de lunch.

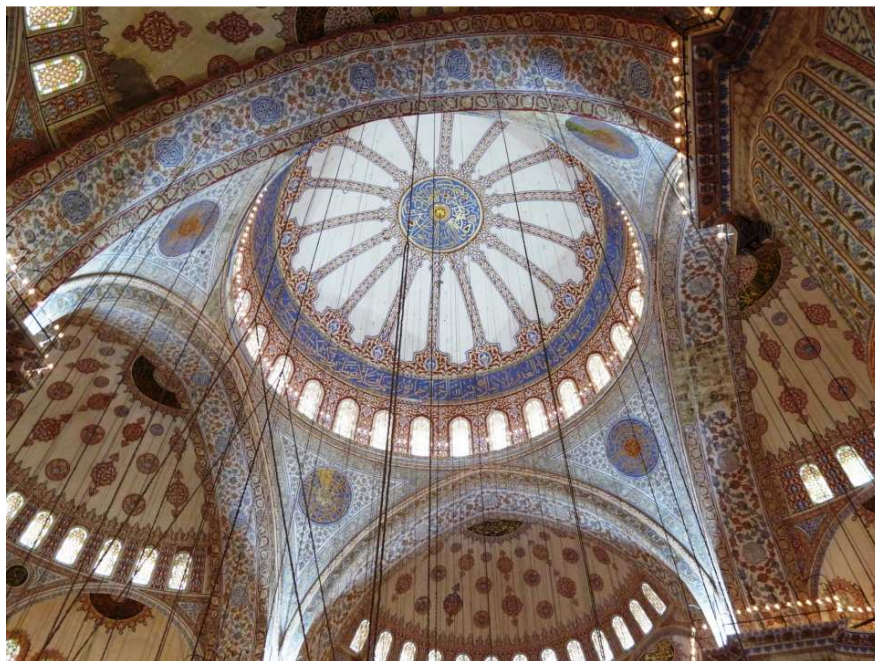
We zwermen alle kanten op, in de richting van de drukke winkelstraat aan het eind van het Hippodroom, op zoek naar iets eetbaars. Ismail heeft onder andere het Puddinghouse geadviseerd. Daar hebben ze geen pudding, maar een ruime lunchkeus. Het is er onvoorstelbaar druk, met lange rijen hongerigen voor het keukenloket. Istanbul wordt werkelijk overstroomd door toeristen. De pauze is lang genoeg om ook de omgeving te verkennen. Opmerkelijk is hoe de moslims zich op vrijdag massaal in het gebed storten. Bij een moskee, waar de predikant met versterkers aan de buitenkant van het gebouw wat al te luid zijn toehoorders probeert te stichten, zitten lange rijen mannen op kleedjes in gebedshouding op de grond. Soms gaan ze allemaal even staan. Hun schoenen liggen op een stapel erachter. Geen vrouw te zien. De moskee is kennelijk veel te klein voor alle gelovigen, terwijl er toch zoveel moskeeën in Istanbul zijn. Telaatkomers stromen nog steeds aan en spreiden hun matjes achter de biddende menigte. Er zijn echter ook veel Turken die, net als wij, met belangstelling toekijken, foto's maken en zich duidelijk niet geroepen voelen mee te doen.

Gebedsdienst op vrijdag

Om de Blauwe Moskee binnen te komen, moet we een half uur in de rij staan. Onze schoenen nemen we in een plastic zak mee naar binnen. Daar staan rekken om ze in op te bergen, maar bijna iedereen houdt ze voor de zekerheid liever bij zich. De binnenruimte blijkt even indrukwekkend als de buitenkant. Door de vele gebrandschilderde ramen stroomt een gedempt en kleurrijk licht naar binnen. Van de 260 ramen blijken er enkele dichtgemetseld. Dat is geen vergissing, maar bescheidenheid. Zo toont de architect dat zijn werk niet volmaakt is. Dat is in gelovige ogen alleen aan god voorbehouden.

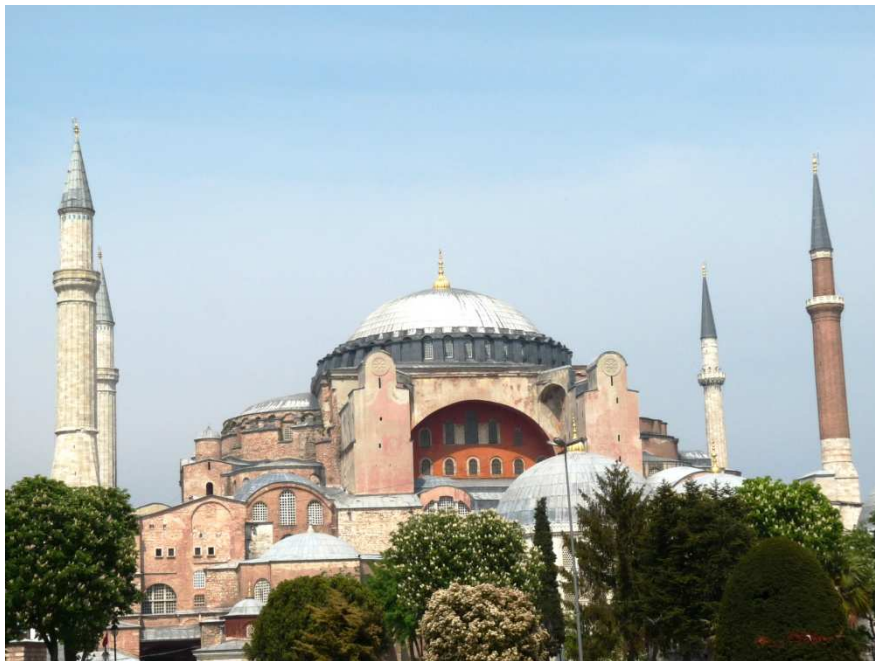
Ismail weet nog wel meer bijzonderheden. De vijf meter dikke zuilen noemt men olifantspoten. Ze zijn 43 meter hoog, terwijl de machtige koepel 56 meter boven ons uit rijst. 21.000 tegelplaten in blauw, groen en bruin sieren de wanden, met als motief tulpen, rozen en cipressen. De blauwe overheersen. Net als veel andere moskeeën bewaart men ook hier, in de mihrab (de gebedsnis), een stukje van de heilige zwarte steen uit Mekka, zodat de gelovigen die de reis daarheen te duur vinden, het gevoel krijgen dat ze er toch dichtbij zijn geweest. Slim bedacht. Net als het feit dat men, om spinnen en mieren te weren, bij de bouw struisvogeleieren heeft gebruikt. Hoe dat precies is gedaan, vertelt Ismail er niet bij. Het lijkt ons trouwens niet zo geloofwaardig. We weten nu wel genoeg en lopen nog even rond om alles goed op te nemen, ook op de foto.

Koepel van de Blauwe Moskee

AYA SOFIA

Bijna duizend jaar was de Aya Sofia het grootste heiligdom ter wereld, de Moeder van alle kerken, waarvan keizer Justinianus bij de opening in 537 zei: “O Salomon, ik heb u overtroffen.” Hij was echter niet de eerste die een kerk bouwde met de naam Hagia Sofia. Tijdens keizer Constantijn (heerser van 306-336) was men met de bouw begonnen, tijdens het bewind van zijn zoon werd de kerk geopend. Toen onder het bewind van keizer Justinianus (heerser van 527-565) de eerder genoemde rellen uitbraken tussen de supporters van twee groepen wagenrenners, die ontaardden in een opstand, brandde deze eerste Hagia Sofia af. Justinianus besloot toen tot herbouw, groter en fraaier dan voorheen, door de beroemde architecten Anthemios uit Tralles en Isidorus van Milete.

Aya Sofia

Als we de Aya Sofia naderen, trekt de hardnekkige zeemist eindelijk wat op, zodat het enorme bouwwerk met de vier minaretten zich in zijn volle glorie vertoont. Met de verschillende aangebouwde delen en de later erbij geplaatste minaretten is het lang niet zo'n harmonische eenheid als de Blauwe Moskee. Na kaarten- en tassencontrole krijgen we allemaal een oortje uitgereikt, zodat we, ondanks het toeristenrumoer, Jona tijdens zijn uitleg kunnen verstaan.

Opzij van de ingang, waar in een archeologische kuil enige restanten liggen van de eerste Hagia Sofia, krijgen we een korte lezing over de naam “sofia”.

Het is de wijsheid waar zoveel filosofen naar hebben gezocht. Bij de Grieken ging het om het zoeken van innerlijke rust, van sereniteit, bij de Joden om de juiste manier van leven, volgens gods wet. Koning Salomon mocht dan bekend staan om zijn wijsheid, de Joden hebben altijd gewacht op de messias, die gods wijsheid zou openbaren. Toen Christus zijn wijsheidsleer predikte, liep het echter slecht met hem af. Bij het christendom schuiven de Griekse en Joodse opvattingen ineen. Terugkijkend kunnen we wel constateren dat de mensheid met al die wijsheid weinig is opgeschoten. Overigens liet keizer Constantijn twee kerken bouwen, eerst een voor de vrede, de Hagia Irene, die nu bij het Topkapicomplex hoort, en daarna dichterbij zijn paleis de basiliek voor de wijsheid. Later dus afgebrand.

De koepel van de Hagia Sofia van Justinianus was te laag en te wijd gebouwd, niet solide genoeg, zodat hij al spoedig bij een aardbeving instortte. De nieuwe kreeg daarom een kleinere doorsnee (32 meter) en werd hoger (56 meter). Ook toen stond de draagkracht van de muren nog zodanig onder druk dat men met grote steunberen voor versterking moest zorgen. Er werd in de loop van de tijd nog tweemaal bijgebouwd. Enkele dagen nadat Constantinopel in 1453 door de Ottomanen was ingenomen, nam sultan Mehmet II de kerk al in gebruik als moskee. Er werden minaretten bijgebouwd, fonteinen, een mihrab, een sultansloge en een zangertribune. Na de Tweede Wereldoorlog liet Atatürk de Aya Sofia flink restaureren en het werd een museum. De Grieken zouden hem graag terug willen als kerk, maar dat is natuurlijk ondenkbaar. Stel je eens voor dat elk volk vroegere schatten terug zou moeten krijgen!

Tijd om binnen te kijken. In het voorportaal bevindt zich onopvallend een gaaf mozaïek tegen de wand, van Maria met kind, geflankeerd door Constantijn met een maquette van de stad in zijn handen en Justinianus met een maquette van de kerk. Een reeks brede trappen voert ons naar de bovengalerij, ooit de afdeling voor de vrouwen, vanwaar je een prachtig uitzicht hebt op de enorme kerkruimte en de versierde koepel. Opvallend zijn de zuilen van verschillende soorten marmer. De paarse porfierzuilen zijn afkomstig uit de Apollotempel van Baalbek (dat ligt nu in Libanon), de groene granieten uit Efese. Ook voor de bouw van deze kerk werden dus van elders uit het rijk kunstwerken aangesleept. Dat zien we later ook

beneden tegen de achterwand, waar twee reusachtige marmeren urnen staan, afkomstig uit Pergamon.

Binnenruimte van de Aya Sofia

Mozaïek van Maria, Constantijn en Justinianus

Achter een marmeren poort op de bovenverdieping is nog eens een kerkconcilie gehouden over de vraag hoe Christus' goddelijke en menselijke natuur waren verbonden. Over dat hypothetische probleem vlogen groepen gelovigen elkaar eeuwenlang in de haren, soms met bloedige gevolgen. Interessanter is in die hoek van de kerk een schildering waarop Maria wordt geflankeerd door keizer Komnenos I en zijn echtgenote Irene. Hun zoon Alexios is volgens Jona als Alexios II de beste keizer geweest die het Byzantijnse rijk heeft gekend.

O ja, Jona weet nog iets “van wereldhistorische betekenis”: de grafsteen van de doge van Venetië, Dandolo, die de Venetianen aanvoerde tijdens de 4e Kruistocht (1202-1204), samen met de kruisvaarders Constantinopel veroverde en daarmee het verval van het Byzantijnse rijk onomkeerbaar maakte. Hij was toen al een heel oude man met maar één oog. Niet vreemd dus dat hij hier is overleden en begraven.

Maria met keizer Komnenos I en echtgenote

Grafsteen van de Doge van Venetië, Dandolo

We dalen af naar de imposante ruimte beneden. Deze kerk telde dan ook negen poorten. Hoog tegen de zijwanden vallen zes grote borden op met de namen “Allah”, “Mohammed” en die van de vier kaliefen die de profeet opvolgden, allemaal gemaakt van kamelenhuid. We kijken nog even rond, bewonderen de kunstig gemaakte sultansloge, zien op de vloer de afgetekende plek waar ooit de keizers werden gekroond en kijken op tegen de eerder genoemde grote vazen achterin.

Iedereen is moe van alle indrukken. Na een kleine pauze wandelen we naar het andere einde van het Hippodroom, waar de bus ons zal oppikken. Hij blijkt echter vast te zitten in een opstopping. Net nadat is besloten de tram te nemen, komt hij toch opdagen. De avondspits in de binnenstad blijkt een chaos te zijn, zodat we niet bepaald opschieten. Overmorgen, belooft Jona, als we met de lange ritten beginnen, krijgen we een grote bus, zodat we ons minder hoeven op te vouwen. Hij weet nu ook te melden dat we de maaltijden toch zelf moeten betalen.

In de hotelbar rusten we uit met een verkoelend drankje. Later in de avond waaieren groepjes uit, op zoek naar een geschikt restaurant. Ismail heeft het Kervanseraï Restaurant aanbevolen, met een Ottomaanse keuken. Het blijkt een onderdeel van de Süleymanmoskee. Er is een prachtige binnentuin, maar het is te fris om buiten te zitten. Binnen is de oude stijl goed bewaard gebleven, heel fraai. Ismail zit er ook met een kennis. Zijn tip levert een uitstekend en heel speciaal maal op. Ze zijn ook erg eerlijk. Als iemand uit de groep met een biljet van 50 euro betaalt in plaats van 50 lira – ze lijken heel erg op elkaar, maar een euro is zeker twee lira waard – wordt hij teruggeroepen, want zo willen ze het niet verdienen.

Later, tijdens de nazit in de hotelbar, blijkt dat ook de andere groepjes heel tevreden zijn over de bezochte restaurants. Het is een lange dag geweest, we hebben veel gezien en geleerd, maar ook erg lang moeten staan en luisteren, dus wat rust is welkom.

Koepel van de Aya Sofia

3^e DAG, ZATERDAG 5 MEI: STADSMUUR, CHORAKERK, TOPKAPIPALEIS, BOSPORUS

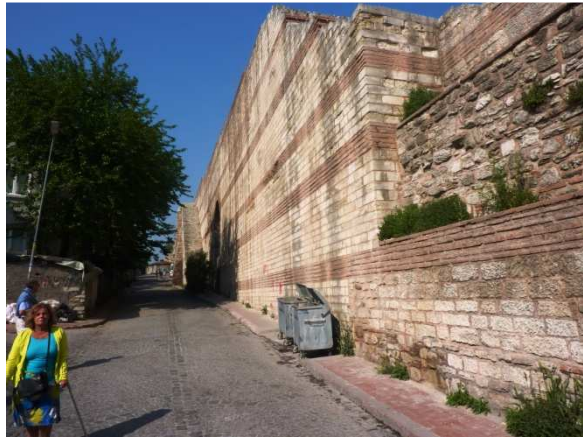
DE STADSMUUR

De dag begint met een rit langs de buitenkant van de stadsmuur. Aan de landzijde wel te verstaan, want er waren ook zeemuren, die we hier en daar tijdens eerdere ritten al hebben gezien. Constantinopel heeft in de loop der eeuwen meerdere stadsmuren gekend, doordat de stad zich steeds uitbreidde. Ze werden daardoor steeds langer maar ook hoger. De laatste, gebouwd tussen 412 en 414, de tijd van Theodosius II, was bijna 6 kilometer lang, 12 meter hoog en telde 96 torens van 18 meter hoog. Na een aardbeving, toen de stad werd bedreigd door de Hunnen, liet hij een tweede muur erbij bouwen, vóór de oude, met daar nog weer een gracht voor. Die tweede muur was 8 meter hoog en had maar liefst 192 torens. Zo is de stad eeuwen veilig geweest voor invallers.

Delen van de muur zijn gerestaureerd, andere stukken liggen er half ingestort bij. Jona merkt op: “Zo gaat hij eindeloos door”. We begrijpen wat hij bedoelt. We rijden vlak langs de Gouden Poort, de beroemdste van de 11 poorten van de stad. Van de gracht is niet meer over dan een diepte met volkstuinen en klapprozen. De muur werd vroeger ook verdedigd met katapulten. Die waren volgens Jona zo nauwkeurig dat men er op 400 meter “een meloen mee kon raken”. Eigenlijk heeft de muur standgehouden tot de komst van kanonnen. Daarmee schoten de Ottomanen bij de verovering in 1453 stukken muur en enkele poorten in puin. Dat was onder Sultan Mehmet II. Normaal werd zo’n stad meerdere dagen door de soldaten geplunderd, maar Mehmet maakte er snel een eind aan, want dit moest zijn nieuwe hoofdstad worden.

Door een van de poorten rijden we de oude stad weer binnen. Vanaf de hoofdweg lopen we door smalle straatjes naar de muur, naar een wat somber uitziend bouwsel, dat een buitenverblijf van de keizer is geweest, het “Paleis van de Porfyrogenitos, de in het purper geborene”. Het is een onderdeel van de stadmuur en heeft daarom kleine ramen. Door in zo’n fort te verblijven, toonde de keizer dat hij niet alleen de grote heerser was, de “uitverkorene van Christus”, maar ook een krijger, die kon sneuvelen in de strijd. Dat laatste toonde de laatste Byzantijnse keizer, Constantijn XI,

daadwerkelijk door in de verdediging tegen de Ottomanen in harnas zijn troepen aan te voeren en te sneuvelen.

Stadsmuur

“Paleis” als deel van de stadsmuur

DE CHORAKERK

We wandelen naar de nabijgelegen Chorakerk, in een buurt met veel gerestaureerde oude houten huizen. Officieel heet de kerk nu Kariye-museum. Het voormalige klooster met de naam Chora werd in de 4^e eeuw gesticht. De kloosterkerk is meerdere malen herbouwd. In de 14^e eeuw werd hij versierd met mozaïeken en fresco's, vooral over de levens van Christus en Maria. Daar is de kerk beroemd om geworden. De Ottomanen maakten er een moskee van, wat je nog kunt zien aan de minaret die ernaast staat. De afbeeldingen op de muren werden met een kalklaag weggewerkt. Afbeeldingen van mensen zijn bij soennietische moslims taboe. Na verwijdering van de kalk werd de kerk in 1947 een museum.

De kleine Byzantijnse kerk ligt in een groene omgeving. De enorme steunbeer aan de zijkant doet nogal overdreven aan. Je vraagt je af hoe de drommen aanstromende toeristen er allemaal in moeten. Het is dan ook dringen geblazen in de smalle gangen en de kleine kerkruimte, waarvan de zolderingen zijn bedekt met mozaïeken. Je krijgt al gauw een stijve nek als je ze beter wilt bekijken. Bovendien is het hier en daar nogal duister . Ismail voert onze groep zoveel mogelijk naar plekken waar nog enige ruimte is en hij niet wordt overstemd door andere gidsen. Hij weet heel wat af van het leven van Maria, Christus en andere heilige figuren, en vertelt enthousiast, alsof hij het zelf gelooft. Afgezien van de beschadigingen zijn het ook zeker fraaie kunstwerken, in ieder geval als je van heilige

afbeeldingen houdt. Jammer is dat de afgebeelde figuren allemaal zo somber kijken. Zo ernstig kan geloven toch niet zijn?

Chorakerk

Mozaïek met Christus in actie

Jona concludeert: “Ja, het is een mooie kerk.” Ellen vindt het meer een “bonbonnetje”. Toch zijn verschillenden uit onze groep vrij gauw uitgekeken en we ontdekken tegenover de kerk een leuk restaurant, terras met plekjes in de zon of in de schaduw van hoge bomen. Koffie! Ondanks de vele toeristen is het hier lekker rustig, afgezien van de rondscharrelende mussen. Wellicht zijn voor velen de toeristenwinkeltjes rond de kerk aantrekkelijker. Vooral boeken met heilige afbeeldingen vinden aftrek. Tenslotte is de hele groep aanwezig. Op weg naar de bus zien drie meisjes wel wat in Erik: ze willen met hem op de foto, om die naar hun vrienden te sturen.

We vervolgen de busrit langs een stuk zeemuur, met links uitzicht op de Gouden Hoorn, een breed water tussen de stadsdelen. Tijdens de belegering van de stad in 1453 door de Ottomanen liet Mehmet II schepen een heel eind over land hierheen slepen om de stad ook vanaf de Gouden Hoorn aan te vallen. We passeren de enige Bulgaarse kerk van de stad. Die is ooit met speciale toestemming van de sultan gebouwd, want de Bulgaren waren eeuwenlang vijanden van de Ottomanen. Voorwaarde was dat het werk binnen een paar maanden gereed moest zijn. Toen heeft men de kerk maar helemaal van ijzer gemaakt. Men noemt hem dan ook de “IJzeren kerk”. Helaas staat hij in de steigers, dus er is niet veel te zien. We worden ook afgeleid door de speedboten die met grote snelheid op het water voorbij racen. Op het Hippodroom vervolgen we lopend onze weg, omhoog naar het Topkapipaleis, waar we eerst zullen lunchen.

TOPKAPIPALEIS

Het Topkapipaleis, vlak achter de Aya Sofia gelegen, aan de kust van de Zee van Marmara, was het grootste bouwwerk in het vroegere Ottomaanse rijk, met een oppervlakte van 700.000 vierkante meter. Sultan Mehmet II de Veroveraar startte de bouw in 1462, vele opvolgers bouwden er een stuk bij. Het was gedurende vier eeuwen de residentie van de Ottomaanse sultans, tot 1855, toen de heersers naar een ander paleis verhuisden. Het is eigenlijk een complex van gebouwen, opgetrokken rond vier binnenplaatsen, die als steeds heiliger werden beschouwd. In de vierde hof mocht alleen de sultan zelf komen met zijn gezin. De harem werd er rond 1600 door Suleyman de Prachtlievende aan toegevoegd. Deze sultan had tientallen vrouwen uit verschillende culturen verzameld (geen Nederlandse meisjes, stelt Ismail ons gerust). Veel meisjes in die tijd droomden om in deze harem te komen.....en hoe ze er weer uit konden komen, voegt Ismail er zachtjes aan toe.

In verband met de brandende zon verzorgt Ismail de inleiding onder een boom vlak na de ingangspoort, met zicht op de Aya Irene, een heel oude kerk die ooit binnen het paleiscomplex is getrokken. Hier moeten we ons vanmiddag na afloop verzamelen. Over de lanen van de eerste binnenhof, de Hof van de Janitsaren, wandelen we naar Poort van de Vrede, een gebouw met twee achthoekige torens. Golven bezoekers stromen in en uit.

Poort van de Vrede

Poort van het Geluk

Op de tweede binnenhof wijst Ismail op een langwerpig gebouw met rijen hoge schoorstenen: de paleiskeukens. De grootste ter wereld, als we hem mogen geloven. Er werd elke dag eten bereid voor wel 3000 mensen. Er

waren honderden koks met elk zijn eigen specialiteiten. Voor de veiligheid van de sultan werd zijn eten door meerdere voorproevers getest.

De controle naar de derde binnenhof, door de Poort van het Geluk, is heel streng, met scanners, zodat de bezoekersstroom daar chaotisch vastloopt. Henk heeft geen geluk en moet zijn zakmes in bewaring geven. We laten voorlopig de Audiëntiezaal, de Schatkamer en nog wat andere interessante gebouwen links en rechts liggen en bereiken via de Poort van de Gezondheid de laatste binnenplaats, de Tulpenhof, om zo snel mogelijk het restaurant te bereiken, tegen de helling aan de kust gelegen. Tijdens het nuttigen van een broodje genieten we van de zon en een prachtig uitzicht op de Zee van Marmara, waar veerboten op en neer varen naar de overkant.

Na de lunch zwemt iedereen uit voor een nadere kennismaking met het paleis. De vierde binnenhof bestaat voornamelijk uit tuinen en paviljoens. Aan de buitenrand biedt een terras een weids uitzicht over de stad en de Gouden Hoorn. Op de derde bevindt zich de schatkamer van de sultans, die voor miljoenen aan kostbaarheden bevat, grotendeels geschenken en voorwerpen die de sultans zelf lieten vervaardigen. Bijvoorbeeld de troon van Mehmet II, ingelegd met 2500 edelstenen. Hier ligt ook een dolk met in het handvat één van de grootste diamanten ter wereld.

Aan de andere kant van de hof bevindt zich de besnijdeniskamer – daar herinnert Henk zich dat hij zijn mes heeft afgegeven. Daarnaast is een complex van kamers dat te boek staat als de “Heilige Hoek”. Hier ligt de relikwieënverzameling van de sultans, allemaal kostbare heiligdommen voor de islamieten. In de duistere ruimten staan dan ook overal geüniformeerde bewakers streng rond te kijken. Fotograferen verboden. We schuifelen mee in een lange rij en hebben de eer in vitrines de baard, een tand en het zwaard van Mohammed te aanschouwen. Het is een wonderlijke verzameling, zoals een jurk en de bidmat van Fatima, dochter van de profeet, een tulband van Hussein, zijn kleinzoon, een pot die ooit aan Abraham zou hebben toebehoord en de tulband van Jozef, zoon van aartsvader Jakob, die het volgens de Bijbel tot onderkoning van Egypte wist te brengen. Het is natuurlijk nog maar de vraag of deze voorwerpen origineel zijn, of ze ooit op echtheid zijn onderzocht. Moderne moslims geloven waarschijnlijk niet meer zo in dit soort voorwerpen.

We kijken nog even in de paleisbibliotheek, waar handschriften uit vele landen liggen uitgestald, bewonderen enkele prachtige raadzaal en bezichtigen de Harem. Overal zijn de ruimten versierd met kleurig tegelwerk en schilderijen. Elke kamer weer anders.

Prachtig tegelwerk overal in het paleis

Ingang van een raadzaal

De harem vormt een complex op zichzelf, met een doolhof van 400 kamers, zodat het maar goed is dat men er een route doorheen heeft uitgezet. Behalve kamers voor de vele vrouwen en de eunuchen zijn er ook vertrekken voor de moeder van de sultan, een ziekenzaal, een ceremoniezaal en zelfs een zwembad, waarin de vrouwen zich in melk zouden hebben gebaad. Op een binnenplaats kun je even uitrusten op de trappen rondom.

DE BOSPORUS

Dan is het tijd voor verzamelen en vertrek. De bus brengt ons naar de oever van de Gouden Hoorn, want Ismail heeft nog een verrassing voor ons geregeld: een boottocht over de Bosporus. Vlak bij de Galatabrug liggen aan de oevers lange rijen rondvaartboten van allerlei grootte en vorm. Het is er bijzonder druk, van toeristen, verkopers en scheepslui die hun rondvaart luidkeels aanprijzen. Op het water is het een komen en gaan van boten. Ismail heeft een nogal groot schip voor ons besproken, dus we kunnen overal op het bovendeck van het uitzicht genieten.

Ismail geeft onderweg via een versterker uitleg over wat er is te zien, hoewel hij vaak moeilijk is te verstaan. We varen onder de Galatabrug door, de nieuwe, want de oude pontonbrug is verplaatst naar verderop over de Gouden Hoorn. Vanaf het water heb je een goed uitzicht op de Nieuwe Moskee, de Süleyman Cami, nog gebouwd in opdracht van de moeder van

Mehmet II, in de eerste helft van de 17^e eeuw. Zo “nieuw” is hij dus niet. Aan de andere kant staat de Galatatoren, 62 meter hoog, voor het eerst gebouwd in 528, tijdens het Byzantijnse rijk, door de kruisvaarders verwoest tijdens de vierde Kruistocht, maar rond 1350 herbouwd door de Genuezen.

Nieuwe Moskee

Galatatoren

Bij een stevige bries varen we de Bosporus op, de zeestraat tussen Europa en Azië. Hij is 32 kilometer lang, gemiddeld 70 meter diep en tussen 660 meter en drie kilometer breed, met een onderstroom richting Zwarte Zee en een stevige bovenstroom naar de Zee van Marmara. We varen tot ongeveer halweg de Zwarte Zee. We passeren het enorme Dolmabahçepaleis, waar de sultans resideerden na hun vertrek uit het Topkapipaleis. Hier stierf Atatürk in 1938. Aan beide oevers, tegen de hellingen, heeft de bebouwing van de stad zich ver uitgebreid. Hier wonen vooral de rijken.

Er liggen twee gigantische verkeersbruggen over de Bosporus. Onder de eerste varen we door, bij de tweede draait ons schip voor de terugreis. Aan beide oevers liggen enorme fortificaties, die ooit deze smalste doorgang van de Bosporus beheersten en vanwaar men bij gevaar een ketting kon spannen tussen beide oevers, om de doorvaart te belemmeren. De forten zijn gebouwd door Mehmet II, als voorbereiding van zijn verovering van Constantinopel. Op deze plaats stak de Perzische koning Darius in 514 v. Chr. via een schipbrug de Bosporus over.

Boottocht op de Bosporus

Dolmabahçepaleis

Ondanks een stevige tegenwind gaat de terugvaart voorspoedig, zodat we rond half zeven in de avond kunnen aanschuiven in de hotelbar, om nog wat na te praten over deze interessante dag. Later op de avond valt er wat lichte regen, maar we liggen er niet wakker van.

4^e DAG, ZONDAG 6 MEI:

ARCHEOLOGISCH MUSEUM, EDIRNE, SELIM MOSKEE

ARCHEOLOGISCH MUSEUM VAN ISTANBUL

Daar is de beloofde grote bus, een moderne van Mercedes Benz. Die brengt ons soepel verend naar het Archeologisch Museum. De chauffeur heet Youssef. Jona vertelt over de geschiedenis van het museum. In de 19^e eeuw trokken veel Europese archeologen Turkije binnen, vonden prachtige oudheden en namen die meestal onbekommerd mee naar eigen land. Schliemann in Troje is een mooi voorbeeld.

Pas in de tweede helft van de 19^e eeuw raakten de Turken geïnteresseerd in hun eigen verleden, wat samenhang met een opkomend nationalisme. Vondsten uit het Turkse rijk werden voor het eerst in eigen land bijeengebracht, aanvankelijk in de Hagia Irene, die als museum werd ingericht (1891). Het moest afgelopen zijn met de uitvoer van Ottomaanse historische kostbaarheden naar Europa. Sultan Abdulhamid (heerser 1876-1909), die reorganisaties naar westers model doorvoerde, gaf de verzamelaar Osman Hameli Bey gelegenheid een echt archeologisch museum te stichten (1896).

Het ging om heel wat meer dan het islamitische verleden. Ook de vele culturen daarvoor werden erkend als van belang voor een eigen Turkse

identiteit. Dus ook bijvoorbeeld de periode van de oude Ionische cultuur. Iemand als Herodotos hoorde ook bij hun land. Turkije had een grote bijdrage geleverd aan de westerse beschaving! Er verschenen Turkse archeologische tijdschriften en handboeken, geïllustreerde boeken voor het publiek en schoolboeken werden herschreven. Deze opvattingen en hervormingen hebben zeker ook bijgedragen aan de latere grote hervormingen onder Atatürk.

Vanaf het ons al zo bekende plein wandelen we naar het museum. De zon doet lekker zijn best en de stemming in de groep is uitstekend. Het museum, dat tegenwoordig een enorme en kostbare antiekverzameling herbergt uit het vroegere Ottomaanse rijk, ligt achter een groot ijzeren hek en bestaat uit een hoofdgebouw, de ingang ondersteund door grote pilaren, en vlak bij het hek een kleiner gebouw, waar een verzameling ligt en staat van voorwerpen uit de oudste tijden. Zoals van Assyriërs, Armeniërs, Hittieten en Egyptenaren.

Jona leidt ons eerst rond in het kleine gebouw, hier en daar op bijzondere voorwerpen wijzend. In de zaal van de vroege IJzertijd bewonderen we prachtige reliëfs uit Assyrische paleizen en bijzonder is ook een stier met adelaarsvleugels en een mensenhoofd. Die zetten de Assyrische vorsten bij de deur om het kwaad af te weren.

Uitleg in het Archeologisch Museum van Istanbul

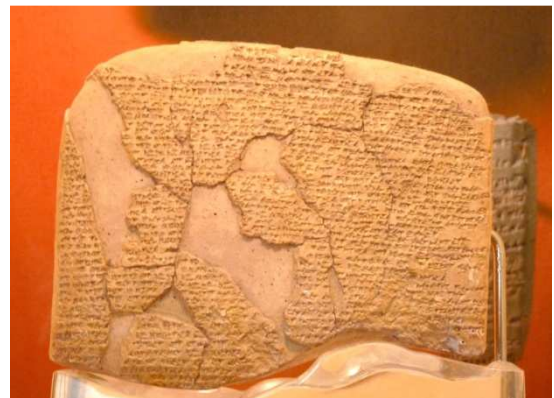
Kop van een Assyrische koning

In een andere zaal bevinden zich fraaie reliëfs van de Neo-Hittieten, kleine staten aan de bovenloop van de Eufraat. Bijvoorbeeld een optocht van hovelingen, krijgers en strijdagens. Jona merkt op dat die wagens eigenlijk alleen dienden voor transport van krijgers naar het slagveld. Op het strijdtoneel van de Ilias zie je dat ook. Net of je een tank alleen maar gebruikt voor vervoer van soldaten.

In de zaal met Hittitische en Egyptische oudheden ligt een kopie van het vredesverdrag dat de koningen in 1274 v. Chr. sloten na de Slag van Kadesh. Ramses II was op veroveringstocht in Syrië – totaal maakte deze krijgsmachtige vorst wel negen veldtochten - en stuitte daar op de Hittieten, die hun macht uitbreidden vanuit Anatolië. De vraag is nog steeds wie de slag heeft gewonnen. De troepen van Ramses liepen in een hinderlaag, maar door enig geluk werd hij niet echt verslagen. In de vertaling van het beschadigde kleitablet, die ernaast hangt, hebben de vorsten het over vrede, diepe vriendschap en dat ze elkaar te hulp zullen komen. Geen van beide claimt een overwinning.

Strijdwagen uit de Oudheid

Vredesverdrag na Slag van Kadesh(1274 v. Chr.)

We stappen over naar het hoofdgebouw, waarvoor een rij reusachtige graftomben staat opgesteld. Jona wijst op een ervan het oudste Christusmonogram aan, dat aan keizer Constantijn wordt toegeschreven.

's Middags in de bus gaat hij dieper in op dat teken. In 312 trok Constantijn met zijn leger op tegen zijn rivaal Maxentius, die resideerde in Rome. Volgens bisschop Eusebios, dertig jaar later in zijn levensbeschrijving van Constantijn, zou hij, vlak voor de veldslag bij de Milvische brug, in zijn slaap een visioen hebben gekregen die hem de overwinning beloofde als hij het Christusmonogram op de schilden van zijn soldaten liet aanbrengen. Daarna zou hij zich spoedig tot het christendom hebben bekeerd. Constantijn zal deze christelijke visie op zijn droom en bekering niet hebben tegengesproken, want hij zocht in die tijd de steun van de christenen. De uitleg van Eusebios werd later de algemene opvatting over het gebeurde. Echter, het verhaal van Constantijns' droom is al enkele jaren ouder dan 312 en toen ging het over een visioen van de zonnegod. Of

dat Christusmonogram in 312 al een christelijk symbool was, weten we niet zeker, maar een soortgelijk teken speelde wel een rol in de cultus van de zonnegod. Het lijkt er dus eerder op dat Constantijn met dat teken zijn troepen onder bescherming plaatste van de Zon.

In het grote museumgebouw leidt Jona ons alleen door de zalen met graftomben afkomstig uit de koninklijke begraafplaats van het oude Sidon, aan de kust van de Middellandse Zee in het huidige Libanon. Dat was in de 5^e eeuw v. Chr. een klein maar welvarend koninkrijk, net als het nabijgelegen Tyrus. De tomben zijn door de Turken gevonden in grotten aan zee. Zo ligt er een prachtige zwarte sarcofaag in de vorm van een man, wiens sikje duidelijk Egyptische invloed verraad.

Beroemd is vooral de zogenoemde Alexandersarcofaag, in het laatste kwart van de 4^e eeuw gemaakt door een Griekse beeldhouwer. Rondom de kist zijn werkelijk schitterende reliëfs gebeiteld met taferelen uit het leven van Alexander de Grote. Jona spreekt van “ongelooflijk barok”. Hier was “een genie aan het werk”. Aan een kant van de tombe herken je de op zijn paard gezeten Alexander aan de helm met leeuwenkop. Die laatste was een aanduiding dat hij van Herakles afstamde, althans daar was hij zelf van overtuigd. Overal liggen lijken van verslagen Perzen onder de strijdende Macedoniërs. Het zou best de Slag bij Issos kunnen verbeelden, denkt Jona hardop. Aan de andere kant is een leeuwenjacht afgebeeld. Heel realistisch.

Alexandersarcofaag: Alexander de Grote

Leeuwenjacht

We krijgen nog een uur om op eigen houtje de rest van het museum te bekijken. Gelet op de vele afdelingen dwingt dat tot een keuze. Het museum is modern en stijlvol ingericht. Er heerst een grote rust in het gebouw, dus we hebben vaak het rijk alleen. Omdat we nog naar Troje gaan tijdens de

reis, is de Troje-zaal interessant. Je kunt zien hoe het aardewerk zich heeft ontwikkeld van de oudste vondsten, rond 2500 v. Chr., tot de tijd dat de Romeinen daar heersten. Verder liggen allerlei voorwerpen uit de negen opgravingslagen van Troje in de vitrines uitgestald, met nauwkeurige aanduiding van vindplaats en tijd. Aan de andere kant van de zaal kun je ongeveer parallel eraan de ontwikkeling volgen van andere Anatolische beschavingen.

Een vriendelijke suppoost verwijst naar de afdeling waar de geschiedenis van Constantinopel wordt behandeld. Velen uit onze groep zijn daar te vinden. We willen vooral de slangenkop zien van de Slangenzuil. Valt eigenlijk wat tegen. Wel hangt er een aardige tekening uit de tijd van de sultans, waarop je de slangen ziet afgebeeld met de koppen er nog op. Er hangen ook rijen prenten waarop het oude Constantinopel wordt afgebeeld, met het Hippodroom en de zeemuren.

De museumwinkel raakt wat boeken aan ons kwijt, het restaurant met de koffie is helaas gesloten. Veel te snel moeten we afscheid nemen van dit bijzondere museum. Hier kun je gemakkelijk een dag doorbrengen. Stipt op tijd staat de hele groep braaf bij de poort te wachten op het vertreksein. Jona is ervan onder de indruk.

Slangenzuil in de tijd van de sultans

Aardewerk uit het oude Troje

In onze superbuss deinen we over de moderne autobaan door de buitenwijken van Istanbul, langs eindeloze rijen veelkleurige flats. Ismail weet er het fijne van. Na de Eerste Wereldoorlog trokken miljoenen plattelanders naar de grote steden, op zoek naar werk en een beter leven. Bij gebrek aan geld trokken de mannen in één nacht primitieve huisjes op

rond de steden. De rest van de familie volgde later. Bij aardbevingen echter stortten de wrakke bouwsels in, met nare gevolgen. Om deze gevaarlijke wantoestand te bestrijden werd de organisatie “Tokie” opgericht, die massaal en volgens plan overal aardbevingsbestendige flatwijken uit de grond stampte. Men stichtte coöperaties die de flats tegen redelijke prijzen verhuren of verkopen.

Na de villawijken aan de rand van de stad ligt het Thracische platteland voor ons open, een groen golvend landschap, al eeuwen de graanschuur van Turkije. Na de lunch in een wegrestaurant vervolgen we de reis over een bijna geheel verlaten driebaansweg, richting Edirne, het historische Hadrianopel. Totaal moeten we 240 kilometer afleggen. De enige afwisseling bieden de in bloei staande bomen en struiken langs de weg en een kerncentrale in de verte.

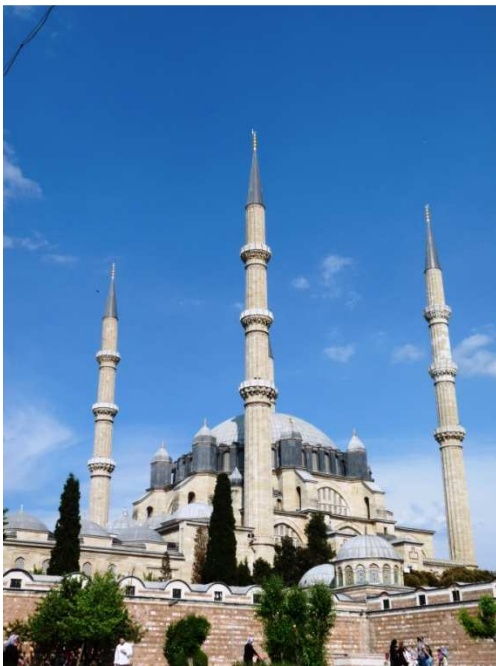
We verlaten de autoweg en rijden al spoedig een heuvel op die geldt als het hoogste punt in de omgeving van Edirne. Ismail heeft een extraatje voor ons bedacht. In de schroeierende hitte leidt hij ons vanaf een parkeerplaats een weg op naar de top van de heuvel. Daar blijkt zich een oorlogsmonument te bevinden dat herinnert aan de strijd van de Turken hier bij Edirne in een van de Balkanoorlogen, kort voor de Eerste Wereldoorlog. Voor een muur met tekst staat een levensgroot standbeeld van een stoere generaal, Sükrü Pasha. De heuveltop met Turkse vlag blijkt een fort te zijn met bunkers en een commandopost. Van hieruit beheersten ze de omgeving met hun kanonnen. Je mag alles bezichtigen, want het is nu een museum. Voor Turken mag dit een soort pelgrimsoord zijn van nationale trots, wij zijn er snel uitgekeken en dalen vlug af naar de koelte van de bus.

Interessanter is de grote Selim Moskee in Edirne, die al van verre zichtbaar is. Hij is rond 1570 gebouwd in opdracht van sultan Selim II, toen Edirne nog de hoofdstad van de Ottomanen was. Bouwer is de beroemde meesterarchitect Sinan, die meer dan honderd moskeeën ontwierp, maar deze als het toppunt van zijn carrière beschouwde. Selim overleed net voor de opening van het gebouw in 1574. Hij is niet hier maar in de heilige plaats Bursa begraven. De bijgebouwen als bibliotheek, medresse, gaarkeuken, hospitaal en baden worden tegenwoordig voor andere doeleinden gebruikt.

Ismail leidt ons op zijn bekende enthousiaste wijze rond, strooit met termen en getallen. Nu weten we tenminste dat de vier minaretten met 84 meter de

hoogste zijn van het land. Het is net als de Blauwe Moskee in Istanbul een prachtig staaltje van architectuur, de koepel met de rijen ramen eronder lijkt te zweven boven het gebouw. Toch zijn de meesten van ons vrij snel uitgekeken. Moskeemoetheid slaat toe. Komt ook door de drukte.

Buiten kun je beter in de schaduw van de bomen blijven, want het is met 30 graden erg warm geworden. Toch vindt een groepje onverschrokkenen de moed om een wandeling te maken naar het park opzij van de moskee, om zicht te krijgen op het enorme gebouw en de op het oog fragiele minaretten. Ook even kijken bij het zwartstenen beeld van bouwheer Sinan, dat wel erg ver weg staat van zijn meesterwerk.

Selim Moskee in Edirne

Architect Sinan

De bus zet ons af in het centrum van de stad, bij hotel Kervanseraï. Het was ooit een pleisterplaats van kooplieden, die daar met hun paarden en lastdieren de nacht konden doorbrengen. Gebouwd in 1560. Min of meer gemoderniseerd biedt het gebouw nu nog steeds een onderkomen aan reizigers. De sober ingerichte kamers, variërend van te groot tot te klein, bevinden zich op de bovenverdieping rond twee binnenplaatsen. Er is hier en daar wel airco, maar geen apparaat om die te bedienen. Met de kleine ramen belooft dat een warm nachtje te worden.

De Kervanseraï is aan de buitenkant omringd door winkeltjes. Ook in het poortgebouw van de grote binnenplaats hebben verkopers nu hun waren uitgesteld. Onder de hoge bomen van die hof hangt kleurige versiering voor

bruiloften en partijen, maar tot onze opluchting is het vanavond geen feest. We maken het ons gezellig op de kleine binnenplaats, waar grote pullen bier worden aangedragen om onze dorst te lessen. Dat kan in Turkije. Tot het avond wordt en tijd om een restaurant op te zoeken.

Kamers rond twee binnenplaatsen

Een gezellige groep

Edirne is modernier dan we verwachtten, met een druk avondleven, vooral van jongelui. In een wirwar van winkelstraten zitten alle terrasjes vol. Iedereen drinkt zo te zien alleen maar frisdrank. In de restaurants moeten wij het er ook mee doen. Op vele plaatsen klinkt moderne muziek en in een hoofdstraat laat een band vanaf een podium zich wat al te luid gelden. Er heerst een gezellige en ontspannen sfeer. Datzelfde geldt voor onze groep als we later op de binnenhof nog even napraten.

5^e DAG, MAANDAG 7 MEI: DAG VAN DE DRIE SLAGVELDEN

SLAG VAN ADRIANOPEL

We gaan op zoek naar het Slagveld van Adrianopel, waar in 378 v. Chr. de Romeinen flink kloppingen kregen van de Visigoten, een Germaanse stam, die onder druk van opdringende Hunnen over de Donau het Romeinse rijk was binnengetrokken en langzamerhand tot vlakbij Hadrianopel was gekomen, geleid door hun aanvoerder Fritigern. Keizer Valens besloot hun opmars te stoppen met troepen die uit het oosten terugkeerden. De Germanen hadden hun kamp ongeveer tien kilometer ten noorden van Hadrianopel op een heuvel opgetrokken, bij het huidige dorp Büyükdöllük – spreek dat maar eens uit. De slag is levendig beschreven door de Romeinse officier en historicus Ammianus (zie ook de syllabus). Door verkeerde inschatting van

de sterkte en de plaats van de Germaanse troepen en zeker ook door slechte coördinatie van de Romeinse eenheden liep het geweldig mis voor de troepen van Valens. Het eindigde in een chaotische vlucht en een massaslachting, waarin ook Valens zelf omkwam.

Met kaart en mobieltje dirigeert Jona de bus over binnenwegen in de goede richting, door een landschap van golvende velden met pas ingezaaid graan en vrolijke klaprozen. De enige levende wezens zijn overstekende groepen honden en schapen. In het dorp met de moeilijke naam wijzen wegwerkers de goede richting. Die naam betekent overigens “grote spermabank”, vrij vertaald “zaaddorp”, wat schijnt te wijzen op de stieren die men hier gebruikte voor het fokken van vee.

Op een hoger gelegen weggedeelte in een weids heuvelachtig landschap moet het ongeveer zijn. Langs de wegkant wijst Jona waar naar zijn idee op een heuvel de Goten ongeveer waren gelegerd en hoe de Romeinen door het dal oprukten uit Hadrianopel. Veel overzicht hadden ze vast niet.

Waarschijnlijk onvoldoende de omgeving verkend, of de kracht van de tegenstanders onderschat. Dit was duidelijk niet de ideale plek voor de Romeinen om een veldslag aan te gaan. De hoger gelegen Germanen bestookten de Romeinse soldaten ook nog met rollen brandend stro, terwijl die arme kerels toch al liepen te zweten in hun harnassen. Hoewel er zeker 20.000 doden waren te betreuren, is er niets van de slag teruggevonden. Waarschijnlijk zijn alle wapens door de Goten meegenomen. Dat maakt het bepalen van de juiste lokatie onzeker. Het is in elk geval een mooi uitzicht.

Alle camera's gericht.....

.....op het slagveld van Adrianopel

SLAG VAN AIGOSPOTAMOI

Een lange rit brengt ons 170 kilometer zuidwaarts naar het langgerekte schiereiland van Gallipoli, dat zich uitstrekt tussen de Egeïsche Zee en de

Dardanellen, de zeestraat die de Zee van Marmara verbindt met de Egeïsche Zee. Onderweg rijden we over een lange smalle Ottomaanse brug uit de 15^e eeuw de stad Uzunköprü binnen, waar de koffie wacht. De brug telt maar liefst 274 pijlers. Jona is even bevreesd dat ze de zware bus niet zullen houden, maar hij onderschat de Ottomaanse bouwtechniek. Buiten merken we dat de rivier erg stinkt. Daar is de plaatselijke industrie voor verantwoordelijk, die kennelijk niet aan milieueisen hoeft te voldoen. De lokale koffiehuisen – er zitten alleen maar mannen op de terrassen - bieden een bakje Nescafé voor één euro.

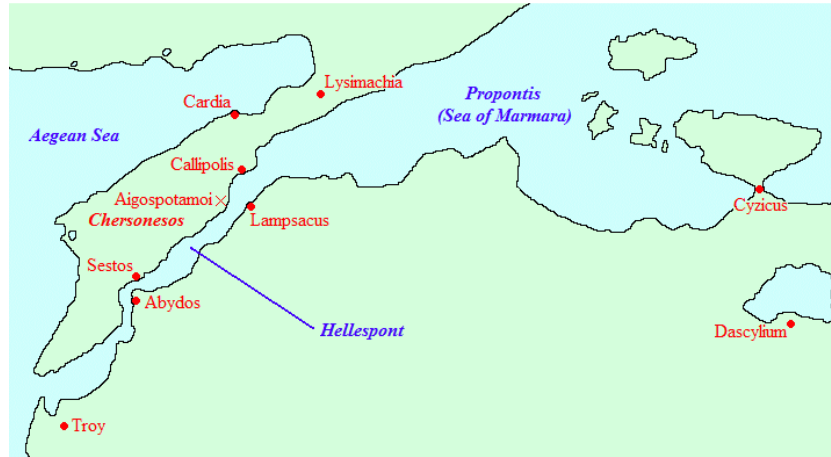
Na een rit over de vlakte waar ooit het ruitervolk van de Thrakiërs woonde, rijden we door de uitgestrekte wouden van de Mesambriërs – “net de Ardennen” wordt opgemerkt - waar de Grieken in de Oudheid graag het hout kochten voor hun schepen. De Perzische koningen Darius rond 514 en Xerxes rond 480 v. Chr. trokken hier doorheen op weg naar Griekenland. De vondst van een Perzische inscriptie in de 19^e eeuw getuigt daarvan. Een lange afdaling voert ons naar de kust van de Egeïsche Zee en het schiereiland van Gallipoli.

Langs de Dardanellen voert de rit naar Geliboli, waar we bij het visrestaurant aan de haven worden afgezet voor een lunch aan het water. Heel ontspannend. De rit gaat verder naar de plaats waar de Geitenrivier in de Dardanellen stroomt. Daar stappen we uit, hoog boven de kust. Beneden moet Aigospotamoi gelegen hebben.

Aan de slag in 405 v. Chr. ging een ingewikkeld verhaal vooraf (zie de syllabus). Het komt erop neer dat de Atheners en Spartanen, elk met eigen bondgenoten, al sinds 413 v. Chr. met wisselend succes verward waren in een zware strijd om de macht in Griekenland en rond de Egeïsche Zee, de Peloponnesische Oorlogen. De Spartanen kregen steun van de Perzen, die toen het grootste deel van Anatolië hadden onderworpen. In 405 voer de Spartaanse admiraal Lysandros met 105 schepen de Hellespont op, zoals de Dardanellen toen heetten, al gauw gevolgd door de vloot van de Atheners, die bevreesd waren dat hun aanvoer van graan uit de gebieden rond de Zwarte Zee in gevaar kwam.

Lysandros vestigde zijn basis tenslotte in Lampsakos, aan de zuidzijde van de Hellespont, om zo verzekerd te zijn van bevoorrading door de Perzische bondgenoten. De Atheners wilden de Spartanen in de gaten houden en

trokken hun schepen aan de overkant op de oever, in het dal van de Geitenrivier bij Aigospotamoi. Meerdere malen daagden de Atheners, onder hun aanvoerders Filokles en Konon, hun tegenstanders uit tot een zeeslag, maar die wachtten hun kans af. Lysandros bedacht een list.

De verslagen van Xenofon en Diodorus spreken elkaar ogenschijnlijk tegen, vermoedelijk omdat hun ooggetuigen zich op verschillende plaatsen bevonden. Het komt erop neer dat de Atheners, met hun schepen op de kust, op zoek gingen naar voedsel, waarvan Lysandros via een spion of waarnemer bericht kreeg. Toen moet hij hebben toegeslagen. Hij stuurde een invasieleger over land op de Atheners af en viel tegelijk met zijn vloot de Atheense schepen aan, die voor een groot deel nog op de kust lagen en sterk onderbemand waren. Jona vindt het “een beetje schlemielig als je wordt aangevallen terwijl je net aan het lunchen bent.” Het werd voor de verraste Atheners een complete nederlaag. Slechts negen schepen onder Konon ontkwamen. Filokles werd terecht gesteld en de rechterduim van de gevangen Atheners werd afgehakt, zodat ze geen zwaard of roeiriem meer konden hanteren.

Athene verloor op deze wijze de oorlog. Toch wisten de Atheense democraten telkens terug te komen, ook na nederlagen, waaruit Jona het “herstellend vermogen van de democratie” weet af te leiden. Hij wijst met grote gebaren aan waar de slag moet hebben plaatsgevonden, daar beneden ergens, waar we nog een klein stukje strand kunnen zien bij een inzinking van de kustheuvels.

Kust van de Hellespont bij de Geitenrivier

Over de Slag bij Aigospotamoi

SLAG VAN GALLIPOLI

Op naar onze derde veldslag vandaag, die tijdens de Eerste Wereldoorlog op het schiereiland van Gallipoli plaatsvond. De fronten in Frankrijk en Rusland waren in 1915 totaal vastgelopen in een dodelijke loopgravenstrijd. Churchill, toen minister van Defensie in Engeland, zag het wel zitten om in Turkije, bondgenoot van de Duitsers, een derde front te openen bij de Dardanellen en door het veroveren van de zeestraat naar de Zwarte Zee een verbinding te krijgen met de Russen.

Nadat aanvallen van de Britse vloot op de forten langs de Dardanellen waren mislukt, volgde op 15 april 1915 een invasie van een grote Britse en Franse troepenmacht op de kusten van het schiereiland van Gallipoli. De Turken hadden echter overal versterkingen aangebracht en brachten de invallers grote verliezen toe. De ANZAC-divisie uit Australië en Nieuw-Zeeland landde ook nog op het verkeerde strand en werd vastgepind. Het werd een bittere strijd met grote verliezen aan beide zijden, tot de Geallieerden in december 1916 tot evacuatie besloten. De Engelsen hadden de Turken onderschat. De Turkse overwinning was ook te danken aan bekwame officieren, zoals Mustafa Kemal, de latere Atatürk, die tegen het einde een aanval inzette met een hem kenmerkende oproep aan de soldaten: "Ik beveel jullie niet naar voren te gaan, maar om te sterven." Aanvoerders hebben altijd makkelijk praten. De strijd kostte dan ook het leven van 90.000 Turkse militairen tegenover 160.000 aan de kant van Britten en Fransen. Deze overwinning schonk de Turken veel zelfvertrouwen en legde de basis van de huidige Turkse republiek. Veel Turken trekken naar dit gebied om de slagvelden, oorlogsmonumenten en kerkhoven te bezoeken. Net als wij nu doen.

Op weg naar ons eerste monument passeren we de plek waar ooit de Perzische koning Xerxes met zijn leger de Hellespont overstak, bij Abydos. Jona herinnert zich een anekdote van Herodotos over Xerxes, die hij beschouwt als een zeer sombere levensvisie. Xerxes, gezeten op zijn troon, liet zijn enorme vloot langs varen met het grootste leger dat ooit had bestaan. Hij was erg in zijn nopjes. Zijn oom Artabanus vroeg waarom hij zo tevreden was. Xerxes: Over honderd jaar zal niemand van al deze mensen meer in leven zijn. Artabanus: Van al die mensen is er niet één die niet denkt beter niet in leven te zijn. Of dat somber is, daar moeten we even over nadenken.

Op een heuvel bezoeken we een klein museum met maquette van het strijdtoneel op het schiereiland en een aantal oude foto's aan de wanden. Ismail licht een en ander toe en toont zijn nationalistische trots door het verschil in verliezen aan beide kanten nog wat op te voeren: 400.000 Britten en Fransen tegenover maar 77.000 aan Turkse zijde. Achter het museum bestaat het monument uit een terras met gedenkzuilen, een kuil met namaak klaprozen en een honderd meter lange muur met bronzen portretten van de hoge officieren die leiding gaven aan de strijd. We zijn er niet erg van onder de indruk.

Over smalle slingerende wegen koersen we door een bosrijk gebied naar de uiterste kaap van het schiereiland. Het lijkt wel of er alleen bussen deze kant op gaan. In het bos en op de kaap ligt het grootste oorlogsmonument van dit gebied: een kerkhof met in marmer en glas gevatte symbolische grafstenen, verder een lange muur met in brons een meer dan levensgrote, realistische afbeelding van krijgshaftige soldaten op weg naar het slagveld – doet nogal pompeus aan – en tenslotte, aan het eind van een langwerpige rozenveld, een hoge open gedenktoren van vier enorme betonnen zuilen.

Oorlogsmonument op het schiereiland van Gallipoli

Vanaf het terras rond de toren krijgen we een prachtig uitzicht op de brede monding van de Dardanellen. Aan de rand van het rozenveld ligt een meters groot koperen boek opengeslagen met een tekst. Dateert van 2008 en is afkomstig van de huidige regering Erdogan. Volgens Jona willen ze hiermee de overwinning “een islamitisch tintje geven”. De meeste indruk echter maakt een tekst op een marmeren plaat, met de woorden van Atatürk uit 1934, bij de opening van het monument:

“Deze helden, die hun bloed vergoten en hun leven verloren...jullie liggen nu in de aarde van een vriendelijk land. Daarom rust in vrede. Er is geen verschil tussen de Johns en Mehrets waar ze hier zij aan zij liggen in dit land van ons...Jullie, moeders die hun zonen zonden uit verre landen, droog je tranen. Jullie zonen liggen nu in onze grond en in vrede. Nu ze hun leven verloren in dit land, zijn zij ook onze zonen geworden.”

We rijden langs de kustweg, met uitzicht op de Dardanellen, een heel eind terug naar een havenstad, waar de veerponten ook bussen overzetten naar Çanakkale. Onze bus past net niet meer op de vertrekkende boot, dus hebben we met dit warme weer geen andere keus dan ons op het Efesbier te storten dat royaal wordt geserveerd in de restaurants langs de havenkant. Later, tijdens de overtocht, genieten we aan dek gezeten van de frisse wind en het uitzicht op verre oevers.

Overtocht van de Dardanellen

Na de drukke en rommelige stad Çanakkale en een stukje Dardanellen gaat de reis zuidwaarts, naar het 70 kilometer verderop gelegen Assos. Na enige tijd wijst Jona naar een bult in de vlakte waar Troje ergens moet liggen: misschien is dat wel het graf van Achilles! Hij warmt ons al wat op voor de dag van morgen. We steken een riviertje over: de Scamander. In de Ilias

achtervolgt en doodt Achilles langs en in deze rivier talloze bondgenoten van Troje, volkomen door het dolle als hij is over de dood van zijn dierbare vriend Patroklos. Later rijden we het Idagebergte in. Hier bracht Paris, de zoon van koning Priamos van Troje, zijn jeugd door als herder, door zijn vader verbannen na een voorspelling dat hij verantwoordelijk zou worden voor de ondergang van de stad. Het mocht niet baten. Jona vertelt hoe de strijd om Troje is begonnen en welke rol Paris daarin speelt. Hoe die als knapste man van zijn tijd uit drie godinnen moet kiezen wie de mooiste is – dat wordt Aphrodite – en hoe de andere godinnen, Hera en Pallas Athene, zich wreken: Paris wordt verliefd op Helena, de vrouw van de Spartaanse koning Agamemnon, schaakt haar en brengt haar naar Troje. Dan verenigen alle Griekse vorsten zich om haar terug te halen en Troje te vernietigen. Over de strijd bij Troje gaat de Ilias. Hoe de voorspelling uitkomt, is een ander verhaal.

Over een brede asfaltweg zoekt de bus naar beneden, naar de kust, als er plotseling een stel paarden de weg oversteekt. De chauffeur weet ze te ontwijken, maar heeft wel de afslag naar Assos gemist. De zijweg blijkt niet alleen smal en bochtig, maar ook in zeer slechte staat. Afgronden zijn nabij. Vanuit het dorp Assos kronkelt een weggetje steil naar beneden, tot een parkeerplaats nog honderd meter boven een haventje met enkele hotels langs de waterkant. Lopend dalen we het laatste stuk. De koffers worden gelukkig door een busje opgehaald.

Haventje van Assos

Hotel en eten langs de waterkant

Het hotel bestaat uit twee gerenoveerde historische gebouwen, met elk een hal tot aan het dak, galerijen op twee verdiepingen rondom en rondzwierende zwaluwen als vaste bewoners. Ze hebben hun nesten tegen dakbalken en pilaren gemetseld. Hoewel er bovenin een opening naar

buiten is, geven ze er de voorkeur aan om door de deuropening beneden langs onze hoofden te scheren. Leuke diertjes.

Er heerst enige opschudding over de kamerindeling – bijvoorbeeld twee samen reizende mannen moeten een twijfelaar delen – maar de groep lost de problemen zelf op door kamerruil. De schuin aflopende zolderingen in sommige kamers dwingen om het hoofd er goed bij te houden. Al gauw zit iedereen op het terras aan de waterkant, genietend van de rust en een koel drankje. Bijkomen van al die veldslagen. Een viergangendiner is een goed besluit van deze lange dag. Een rode maan komt op boven zee.

6^e DAG, DINSDAG 8 MEI: TROJE EN ASSOS

Spiegelglad glanst het water in de heldere ochtend. Een vissersbootje tuft het haventje binnen. Ontbijt op het terras. Zo begint onze dag Troje. Alleen de moedigsten gaan lopend naar het parkeerterrein, een ochtendwandeling. De anderen nemen het busje.

Tijdens de busrit geeft Jona een college over de Ilias. Het begon met de verhalen die de ronde deden over het oude Troje, de helden die streden om de stad, over Homerus die ze in de 8^e eeuw v. Chr. in zijn Ilias componeerde tot een prachtig ritmisch epos in alexandrijnen, een “poëtisch cadans” vol treffende metaforen en “homerische vergelijkingen”. Hij leest er een paar voor. Hij gaat in op de thema’s die in deze verhalen spelen. Het gaat niet zozeer om de ondergang van Troje, maar meer om de ethiek die de machtigen van die tijd bewoog: wie privileges genoot als leider en vorst, moest dat ook waarmaken, zijn verantwoordelijkheid nemen en voorgaan in de strijd. Het gaat ook over eer en wraak, zoals bij de uit de hand gelopen ruzie tussen Achilles en koning Agamemnon, die leidt tot vele nederlagen van de Grieken alvorens de kansen keren. Het is vooral die thematiek die voor ons herkenbaar is en het werk door alle eeuwen heen zo beroemd maakte.

Jona wijst er voor alle duidelijkheid op dat we naar een buitengewoon complexe opgraving gaan. Velen krijgen bij het woord Troje romantische ideeën, maar dan zal het tegenvallen als je over een stoffig terrein met ruïnes loopt.

Alvorens we de opgraving van Troje betreden, is het goed de geschiedenis van deze plek nader te beschouwen.

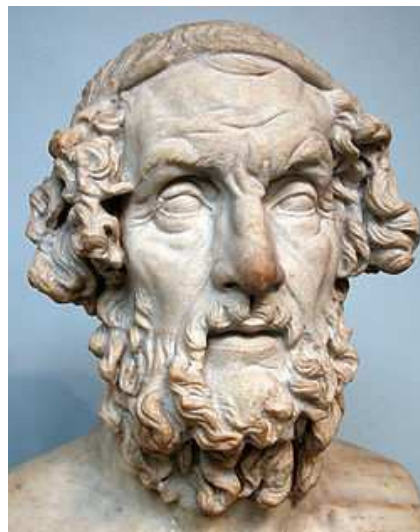
GESCHIEDENIS VAN TROJE

1. INLEIDING

De stad Troje was lange tijd alleen bekend uit mythologische verhalen, in Griekenland vooral de *Ilias* van Homerus, maar ook uit zijn *Odyssee*, en het Latijnse heldendicht *Aeneis* van Vergilius. Het Troje van Homerus, strategisch gelegen aan de monding van de Hellespont, is waarschijnlijk dezelfde stad als het oude Wilusa of Truwisa uit Hittitische bronnen van het 2^e millennium v. Chr., wat verwijst naar de steile helling, de rotsachtige verhoging in het landschap waarop de stad is gebouwd. In het Grieks wordt de stad dan ook Ilion genoemd, waar de naam *Ilias* uit voortkomt. Uit de opgravingen blijkt dat de stad negen lagen op elkaar telt. Telkens als de stad werd verwoest, bouwde men een nieuwe op dezelfde plaats, zodat de heuvel steeds hoger werd. Archeologen noemen zo'n bewoningsheuvel een “tepe”. Aan de hand van de lagen zal de geschiedenis van de stad worden behandeld, voor zover die is te herleiden uit vondsten en bronnen.

Locatie van Troje in noordwest Anatolië

Homerus

2. ONTDEKKING EN OPGRAVING VAN TROJE

Hoewel Heinrich Schliemann (1822-1890) doorgaans wordt beschouwd als de ontdekker van Troje, was er voor hem al een archeoloog geweest, namelijk Charles McLaren, die in 1822 veronderstelde dat hij bij Hissarlik, de plaats in Turkije die nu in dat gebied ligt, de mogelijke locatie van Troje had gevonden. Schliemann, naar eigen zeggen op basis van de *Ilias*, maar waarschijnlijk beïnvloed door McLaren en zijn eigen medewerker Frank

Calvert, begon in 1870 met opgravingen in de grote tell bij Hissarlik. Hij vond daar het oude Troje.

In die tijd stond de archeologie nog in de kinderschoenen en men beschikte niet over de zorgvuldige opgravingstechnieken van vandaag, waardoor Schliemann vrij grof te werk ging. Aan de hand van de *Ilias* zocht hij naar een stad met zware muren, die was verwoest door een brand. Hij was niet voorbereid op een stad met vele lagen en verwijderde zonder pardon alles waar geen brandsporen in zaten. Tot hij dacht te vinden wat hij zocht, aan de hand van aanwijzingen uit de *Ilias*: dat wat wij nu kennen als laag 2. Daar vond hij gouden sieraden, de zogenaamde “Schat van Priamos”, van de legendarische koning van Troje uit de *Ilias*.

Tegenwoordig staat vast dat de vondst uit een veel oudere periode van de stad stamde dan wat het Troje van de Trojaanse Oorlog kan zijn geweest. Schliemann smokkelde de schat uit Turkije en schonk hem later aan zijn geboortestad Berlijn. Aan het einde van de Tweede Wereldoorlog werd de goudschat – samen met andere kunstvoorwerpen – door het Russische leger meegenomen uit het gebombardeerde Berlijn. Zij bleef decennialang spoorloos, tot aan het eind van de 20^e eeuw bekend werd dat ze was opgeslagen in een geheime ruimte van het Pushkinmuseum in Moskou. In dit museum zijn de sieraden thans te bezichtigen.

Heinrich Schliemann

Oorringen uit de schat

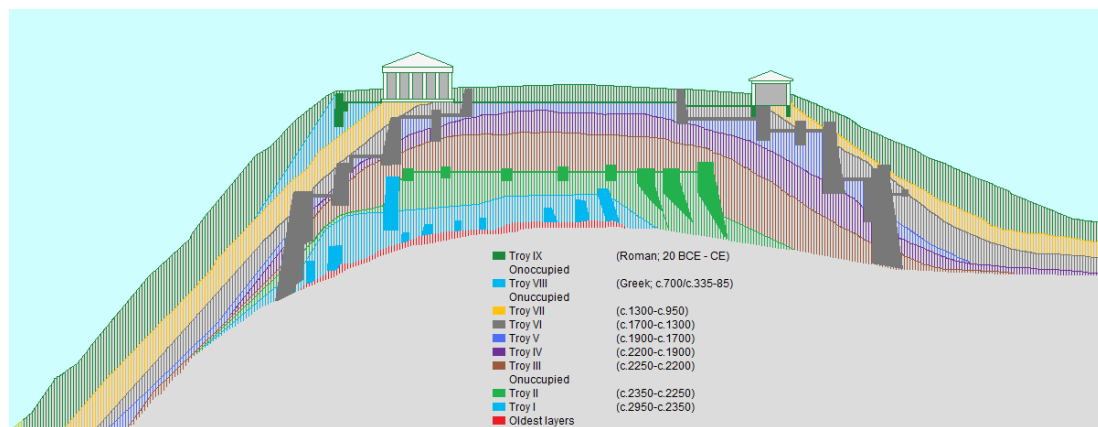

Echtgenote Sophie met deel van de schat

Schliemann concludeerde later dat hij bij zijn opgraving van het Homerische Troje in laag II fout zat. Hij besloot laag VI te onderzoeken, omdat hij daarin aardewerk had gevonden dat sterk leek op wat hij al

eerder in Mycene had gevonden. Koning Agamemnon uit de *Ilias*, die de Grieken aanvoerde tegen Troje, was een Myceense vorst. Voor Schliemann zijn plan kon uitvoeren, overleed hij. Het werk werd voortgezet door zijn medewerker Wilhelm Dörpfeld, die ontdekte dat laag VI uit de Late Bronstijd stamde, ongeveer de tijd van het Homerische Troje. Later is echter gebleken dat de stad van laag VI door een aardbeving is verwoest. Troje VIIa daarentegen is wel tijdens een oorlog verwoest, maar in een tijd dat Mycene al ten onder was gegaan en geen grote expeditie meer kon leiden. De conclusie kan alleen maar zijn dat Homerus niet een historische gebeurtenis beschreef, maar een episch heldenverhaal dichtte, gebaseerd op mondelinge overleveringen zonder duidelijke historische bronnen.

3. LAGEN EN GESCHIEDENIS

Troy IX	Roman Troy	20 BCE - c.500 CE
	(Unoccupied)	
Troy VIII	Hellenistic Troy	c.330-85 BCE
	Sanctuary	c.700-c.330
	(Unoccupied)	
Troy VIIb3		c.1025-c.950
Troy VIIb2	Balkan Troy	c.1125-c.1025
Troy VIIb1		c.1200-c.1100
Troy VIIa		c.1300-c.1100
Troy VIh	Late Bronze Troy	c.1400-c.1300
Troy VI a-g		c.1700-c.1300
Troy V	Anatolian Troy	c.1900-c.1700
Troy IV	(Middle Bronze Troy)	c.2200-c.1900
Troy III		c.2250-c.2200
Troy II	Maritime Troy	c.2350-c.2250
Troy I		c.2950-c.2350

Schema van lagen en perioden

A. Maritiem Troje (ca. 3000-2200 v. Chr.)

De eerste drie opeenvolgende steden uit de Vroege Bronstijd worden Maritiem Troje genoemd, omdat ze zijn te beschouwen als onderdeel van de beschaving in het noordoosten van de Egeïsche Zee. De kleine stad was een ideale aanlegplaats voor schepen die moesten wachten op een gunstige wind alvorens door de Hellespont te kunnen varen. Het was een kleine stad aan de voet van een citadel. Troje II had een omtrek van slechts 330 meter en was omringd door een stenen muur. Het feit dat Schliemann in deze laag gouden sieraden vond, wijst erop dat de lokale heerser internationale handelscontacten moet hebben gehad. Het is eigenlijk verbazingwekkend dat Schliemann deze kleine plaats voor de stad van Priamos heeft aangezien. Zowel Troje II als Troje III werd door vuur verwoest.

Toegangsweg Maritiem Troje (Troje II)

Reconstructie Maritiem Troje, met rechts de toegangsweg

B. Anatolisch Troje (2200-1700 v. Chr.)

Troje IV en V vallen in de Vroege en Midden-Bronstijd. Van deze periode is tot op heden maar weinig bekend. Het lijkt erop dat de stad een tijd van verval meemaakte, want er zijn geen monumentale muren van gevonden. Cultureel stond de stad, volgens de vondsten, onder invloed van Anatolische beschavingen.

C. Wilusa, Troje VI en VIIa (1700-1200 v. Chr.)

Troje VI, in de Late Bronstijd, moet de stad zijn geweest waar Homerus zijn heldenverhaal liet afspelen. Een grote citadel rees uit boven een stevig ommuurde benedenstad van zo'n 270.000 vierkante meter, met tussen de 5000 en 10.000 inwoners. Voor die tijd een flinke stad.

In de 15^e eeuw v. Chr. wordt de stad in Hettitische teksten Wilusa genoemd. Aan namen als “Wilusija” en “Priamos” valt af te leiden dat men Luwisch sprak, een Anatolische tak van het Indo-Germaans, dat in het 2^e millennium v. Chr. in West- en Zuid-Anatolië werd gesproken. Uit teksten blijkt dat in de tijd van de Hettitische koning Tudhaliya (1420-1400) Wilusa een bondgenoot was van het snel opkomende rijk van de Hittieten. Na 1400 werd de stad groter herbouwd, bekend als Troje VIh, met enorme muren van wel tien meter hoog.

Oostelijke poort van Troje VI-VIIa

Achilles in de strijd

In de 13^e eeuw v. Chr. veroverden de Hittieten westelijk Anatolië. Wilusa is waarschijnlijk onafhankelijk gebleven. Rond 1300 v. Chr. werd de stad door een aardbeving verwoest, wat resulteerde in de bouw van Troje VII a.

De Trojaanse oorlog?

Volgens de bewaard gebleven Hittitische “Tawagawalabrief” raakte Wilusa in die tijd (1^e helft 13^e eeuw) betrokken bij een conflict tussen de Hittieten en een aristocratische avonturier, Piyamaradu geheten, die met steun van Grieken koning wilde worden van het aan de zuidwestkust gelegen Mira. Die stad was in handen van de Hittieten. In het conflict trok Piyamaradu op naar Wilusa, met militaire steun van Grieken uit het koninkrijk Ahhiyawa, afkomstig dus uit Griekenland en een Myceense kolonie op de Anatolische zuidwestkust. De Trojaanse koning Alaksandu riep de Hittieten te hulp (zijn naam is te vergelijken met Alexandros uit de Ilias, de tweede naam van Paris). Het verdrag dat Wilusa hierover met de Hittieten sloot, is bewaard gebleven. Er is geen bewijs voor gevonden, maar dit conflict kan de bron zijn geweest voor de door Homerus beschreven Trojaanse Oorlog.

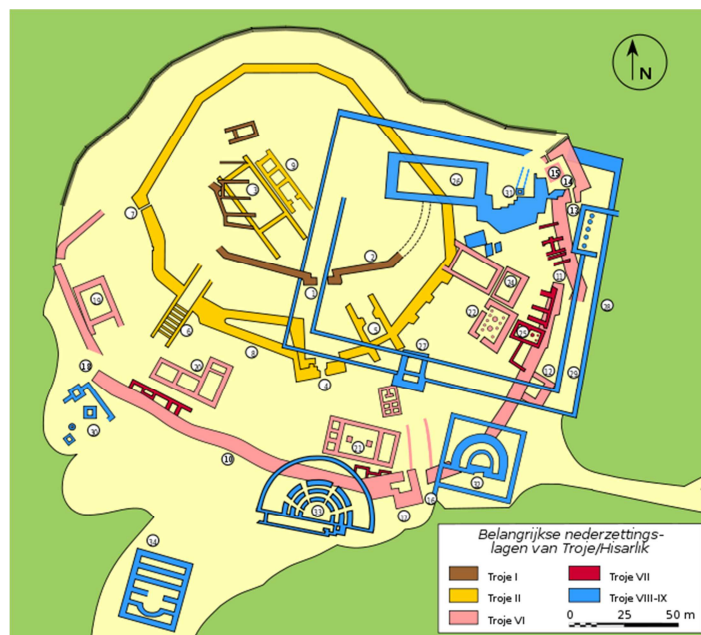

ReconstructieTroje VIIa

Er is archeologisch bewijs dat ca. 1200 v. Chr. Wilusa werd geplunderd, maar door wie is niet bekend. Wellicht heeft het te maken gehad met het optreden rond die tijd van de zogenoemde Zeevolken.

D. Troje VII b (ca. 1200-950 v. Chr.)

De ijzertijd was begonnen. Keramiek toont sterke invloed van de Balkan. Wellicht heeft Troje op de route gelegen van de Phrygiërs, die van de Balkan naar Anatolië trokken. Begin 10e eeuw was Troje verlaten, maar de muren stonden nog grotendeels overeind. Meer dan een eeuw is er dan niets bekend over de stad.

De lagen van Troje: bruin I, geel II, rosé IV, donkerrood VII, blauw VIII-IX

E. Troje VIII en de Hellenistische periode (ca. 700-85 v. Chr.)

In de 8e eeuw v. Chr. was Troje waarschijnlijk bewoond, maar het kan geen belangrijke stad zijn geweest. Homerus kan Troje in die tijd hebben gezien met zijn oude muren en verschillende tempels. In de eeuwen daarna komt Troje enkele malen voor in geschreven bronnen, zoals in 510 v. Chr., toen de stad de vluchthaven is geweest voor de familie Pisistratos, uit Athene verbannen, na het dictatorschap van vader en daarna de zonen. Herodotos vermeldt in zijn geschiedwerk dat de Perzische koning Xerxes, met zijn leger op weg naar de Dardanellen - om daar over te steken naar Thracië en Griekenland - een offer bracht in de tempel van Troje (480 v. Chr.). Vanaf ca. 550 tot 350 viel de stad binnen het Perzische rijk.

Hellenistische periode (ca. 330-85 v. Chr.)

In 334 v. Chr. was het de beurt van Alexander de Grote om in Troje te offeren. Aan het eind van zijn leven besloot hij er een tempel te bouwen, maar realisatie vond pas plaats onder zijn opvolgers. In de periode van de Macedonische opvolgers van Alexander begon de stad uit te groeien tot een echte Griekse stad, met gebouwen als bouleterion (soort stadhuis) en theater. In 250 v. Chr. werd de oude muur van Troje VI hersteld.

Rond 215 v. Chr. overleefde de stad de strooptochten van de in Anatolië binnenvallende Galaten, waarschijnlijk met financiële en/of diplomatieke middelen. Niet veel later kwam Troje binnen de invloedssfeer van het zich in West-Anatolië uitbreidende rijk Pergamon, vooral tijdens koning Eumenes II (bestuur 197-157 v. Chr.) en zijn opvolgers. Toen de Romeinen dat rijk in 133 v. Chr. als erfenis overnamen, raakte ook Troje in de Romeinse invloedssfeer.

Het ging mis met Troje in de Eerste Mithridatische Oorlog (89-85 v. Chr.). Koning Mithridates VI van Pontus, aan de Zwarte Zee, dreef met veel geweld de Romeinen uit Anatolië, waarbij de meeste Grieken langs de westkust zijn kant kozen, omdat ze genoeg hadden van de zware belastingen van de Romeinen. De Romeinse generaal Gaius Flavius Fimbria viel met zijn leger Anatolië binnen, sloeg Mithridates terug en trad hard op tegen de bevolking. In 85 v. Chr. viel hij Troje aan - voor de Romeinen Ilium geheten. De stad werd geplunderd en verwoest, veel inwoners werden vermoord.

Romeinse periode (85 v. Chr. - ca. 500 n. Chr.)

Na de brandschatting van Troje lijkt de stad een periode verlaten te zijn geweest. De Romeinen geloofden in die tijd al dat de Trojanen in de persoon van Aeneas en zijn lotgenoten hun voorvaderen waren. Julius Caesar meende rechtstreeks van Aeneas af te stammen. Zijn opvolger Octavianus (bestuur 27 v. Chr.-14 n. Chr.) dacht dat ook en na zijn overwinning op de moordenaars van zijn achteroom liet hij veteranen van het 16^e Legioen zich in Troje vestigen. Later, als keizer Augustus, toen hij Troje bezocht, gaf hij opdracht tot herstel. Hij liet het oude bouleterion verbouwen tot odeon (theater). Vanaf toen werd de stad een trekpleister voor Romeinse toeristen.

Munt van Julius Caesar: Aeneas ontsnapt uit Troje

Keizer Augustus

Keizer Hadrianus

Keizer Hadrianus bezocht Troje in 124. Hij liet de stad verder opknappen. Daarmee begint een nieuwe bloeitijd voor Troje, waarin o.a. Romeinse baden, een nymphaeum (fontein) en een aquaduct tot stand kwamen. In 267 werd de stad geplunderd door de Goten. Troje werd nogmaals hersteld, misschien met steun van Constantijn de Grote (bestuur 306-337), die nog heeft overwogen er zijn hoofdstad van te maken, maar uiteindelijk voor Byzantium koos. Rond 500 maakte een zware aardbeving tenslotte een einde aan Troje's welvaart.

In de Byzantijnse tijd was Troje nog maar een eenvoudige nederzetting. Vanaf de 14^e eeuw was de stad verlaten, totdat 19^e -eeuwse archeologen haar terugvonden.

In een groene vruchtbare vlakte ligt op een begroeide heuvel het oude Troje voor ons, tenminste wat ervan is overgebleven. Aan de ingang, bij een groot informatiebord met een doorsnede van de heuvel die de verschillende stadslagen aangeeft, staat Jona nog even stil bij de strijd die hier gevoerd zou zijn. Als je de Ilias leest, was het een gemene oorlog. Eigenlijk al een vroege strijd tussen Europeanen en Aziaten, tussen Oost en West. Die tegenstelling “speelt ons tot op de dag van vandaag parten”. Westerlingen gooien het hele oosten op een hoop, er ontstaan wederzijdse stereotypen, “een absurde tegenstelling”. Hij besluit zijn wereldbeschouwing met de opwekkende uitroep: ”Jullie gaan niet naar huis vóór jullie doodmoe zijn.”

We volgen een bepaalde route, waarlangs overal bordjes staan met de nummers van de stadslagen en grote informatiepanelen met uitleg en oude foto's. We passeren allereerst een paneel met informatie over een gevonden zegel met een Luwische tekst. Het is nog niet ontcijferd.

Dan staan we voor de resten van een monumentale muur van Troje VI, langs een toegangsweg die loopt naar de restanten van een poort met torens. “Een muur waarvoor niemand in de 13^e eeuw zich hoefde te schamen.” Een behoorlijk stevige muur dus. De muur erachter, iets hoger op de heuvel, is al gauw 1000 jaar ouder. Een dwars erop staande muur is dan weer van een Romeinse tempel. Dat is het verwarrende van deze Troje-opgraving: de bewoningslagen liggen ogenschijnlijk nogal wanordelijk door elkaar, omdat ze tegen een heuvel zijn gebouwd. Vandaar natuurlijk al die borden. De toren kan er gestaan hebben tijdens de Trojaanse Oorlog en Paris zou vanaf daar zijn pijl geschoten kunnen hebben die Achilles dodelijk trof in zijn hiel.

Zegel uit Troje

Muur uit Troje VI

Als we de toegangspoort gepasseerd zijn, raken we in Troje VII. “Revolutiebouw,” concludeert Jona als hij de slordig gebouwde muren ziet. We klimmen naar de top van een heuvel, waar de vloer ligt van een gesloopte Romeinse tempel, Troje IX. Afdalend belanden we bij een gerestaureerd stuk stadsmuur van Troje II en III, opgetrokken uit in de zon gebakken kleitichels. Erachter, onder een afdak, treffen we een reconstructie aan van een megaron, wellicht toen nog een soort pakhuis, maar beschouwd als de bouwkundige voorloper van de Griekse tempel. We staan er even bij stil.

Muur uit Troje II

Megaron uit Troje II

Dan belanden we bij de bekende, of misschien kunnen we beter spreken van de beruchte “Schliemanntrench”, waar hij dwars door alle lagen heen een diepe gleuf liet graven door een groot deel van de heuvel, op zoek naar het Troje van de Ilias, waarbij grote archeologische schade werd aangericht. De natuur heeft bezit genomen van de diepte, waarin bordjes staan die bepaalde lagen aangeven. We zien II, III en IX. Gelukkig heeft Schliemann hier en daar nog stukjes laten staan met alle lagen intact, voor latere controle. “Dat zal hem redden op de Jongste Dag”, denkt Jona.

De volgende stop is bij de buitenmuren en toegangsweg van Troje II, waar Schliemann de schat heeft gevonden. In welke bewoningslaag is onduidelijk. Hier krijgen we goed zicht op de vlakte voor Troje. Daar moet dan de strijd tussen de Grieken en Trojanen zich hebben afgespeeld. De zee kun je van hier niet zien. Door aanslibbing ligt de kustlijn nu veel verder weg.

Wat lager ligt een grote opgraving uit de periode van Troje VIII en IX, het bronnenheilgdom. Er was een warme en een koude bron. We zien verderop een groot altaar en tussen hoge geelbloeiende planten twee putten op de voorgrond. Volgens Homerus zou hier ergens Hector gesneuveld zijn door

de hand van Achilles, maar volgens Jona kan dat dan alleen gebeurd zijn bij een bron verderop, buiten de stad. Lees de Ilias er maar op na.

Reconstructietekening van de toegangsweg van Troje II

Het bronnenheiligdom in Troje

De laatste stop maken we bij een odeon uit de Romeinse tijd, een klein theater. Het kan ook wel dienst hebben gedaan als bouleterion, de vergaderplaats van het stadsbestuur. Zoals overal in de opgraving worden de ruïnes opgefleurd door uitbundig bloeiende klaprozen.

Jona memoreert hier nog even de ontsnapping uit het brandende Troje van Aeneas, met enkele familieleden en getrouwen, zoals de Romeinse schrijver Vergilius vele eeuwen later heeft bedacht in een vervolgepos van de Ilias. Na omzwervingen stichtte Aeneas, nog steeds volgens Vergilius, de stad Rome, zodat de Romeinen afstammen van de Trojanen. Vanaf de 3^e eeuw v. Chr. geloven de Romeinen dat het echt zo is gegaan. Als bewijs zien ze de aanwezigheid in Rome van het paladion in de tempel van Vesta. Dat is een beeld van de godin Pallas Athene, dat door Aeneas uit Troje zou zijn meegenomen. Opmerkelijk is dat hetzelfde beeld door Odysseus zou zijn gestolen en dat minstens zeven steden in het Romeinse rijk ook claimen het beeld te bezitten.

Het rondje Troje zit erop. Echt spectaculair is het niet geweest, wel heel interessant en het belangrijkste is de beleving over een historisch zo beladen plaats te lopen als Troje voor ons en vele anderen is. Dan moet je er wel gevoel voor hebben. We komen op een open ruimte waar een reuzengroot houten paard staat opgesteld. Je kunt er zelfs in omhoog klimmen en bovenin je hoofd door een venster naar buiten steken, maar zulk vermaak gaat ons te ver. We geven de voorkeur aan een terras onder de bomen en een Magnumijsje. Dan stappen we op voor de lunch. Daarvoor rijden we

naar wegrestaurant Troiapark, met een schaduwrijk terras aan de achterkant. Voor de deur staat een wat kleiner houten paard – lijkt eerder een muildier - star voor zich uit te kijken. Om toeristen te lokken.

We gaan met de bus op zoek naar een van de grafheuvels rond Troje die we al eerder heel in de verte boven de begroeiing zagen uitsteken. Daar zou volgens schrijvers uit de Oudheid een van de helden moeten liggen uit de Trojaanse oorlog, Achilles of Ajax, maar ook andere namen deden vroeger de ronde. Er zijn een paar van die grafheuvels. Smalle wegen kronkelen ongeveer de goede kant uit, richting kust, voeren ons door dorpen als Uveçik en Pinarbaşı, langs grote windmolenparken en een raffinaderij, maar de heuvel blijft ongenaakbaar ver weg. Pas een tweede poging van onze chauffeur, langs een andere route, heeft succes. Over een landweggetje brengt hij ons tot ongeveer 1000 meter van de heuvel. De rest doen we te voet over een graspad, dat omzoomd door klaprozen en margrietten tot aan de voet van de heuvel voert. Je kunt zien dat hij in dit vlakke land ooit is opgeworpen, zo mooi gelijkmatig aan alle kanten.

Vijfentwintig mensen die, na een zoektocht met een bus, bij een temperatuur van 28 graden Celsius een kilometer door de vlakte van Troje lopen en vervolgens door stekelig struikgewas 60 meter naar boven ploeteren tegen een steile oude grafheuvel, om daar te luisteren naar de uitleg van de reisleader, die het ook niet precies weet, en vervolgens weer het hele eind terug moeten naar de bus, zoiets kun je alleen maar beleven tijdens Liviusreizen. Daar doen we het ook wel voor. Het uitzicht boven op de omgeving van Troje en de zee in de verte is zeker de moeite waard. Daar beneden, waar nu landbouw wordt bedreven, zou zich dan de strijd om de stad hebben afgespeeld – Schliemann was er in elk geval van overtuigd.

Op de grafheuvel van Ajax

Jona doet met brede armzwaaien een theorie uit de doeken over wie er waarschijnlijk in deze heuvel zijn heldenrustplaats heeft gevonden. De strijd gaat nu tussen Achilles en Ajax. Homerus gaf wel een beschrijving, maar dan is de vraag vanuit welke positie hij dat deed. Jona lijkt verstrikt te raken in links- en rechtsposities, maar concludeert tenslotte dat we op het graf van Ajax moeten staan. Ajaxsupporter als hij is, kunnen we zijn voorkeur begrijpen.

Terug naar Assos, waar we boven op de bergkam nog een kijkje nemen bij de tempel van Athene, of wat ervan over is. We starten in het tegenwoordige Assos, over een weg die door het dorp steil naar boven slingert. Onderweg hoeft je je niet te vervelen, zowel vanwege de talrijke winkeltjes die hun toeristenwaar proberen te slijten als door de golven jongelui – type brugklassers - die op schoolreis hier zijn beland en dat nogal luidruchtig kenbaar maken. Ze moeten ook boven zijn.

Assos was een Griekse stadstaat, gesticht door bewoners van het eiland Lesbos, dat vanaf de bergkam in de zeenevel vaag zichtbaar is. Van de tempel staan alleen nog wat zuilen overeind, maar je kunt zien dat het iets bijzonders is geweest. Hij stamt uit de 6^e eeuw v. Chr. en is een Dorisch bouwwerk met Ionische elementen, zoals een doorlopende fries. Hetzelfde vind je bij het Parthenon in Athene. Delen van de fries, met mythologische reliëfs van goden, helden en dieren, zijn te vinden in de musea van Çanakkale, Istanbul en Boston, en in het Louvre.

Resten van de Tempel van Athene in Assos

Uitzicht op kust en zee vanaf de tempel

De Griekse filosoof Aristoteles kwam in Assos wonen toen hij in Athene was gepasseerd als opvolger van Plato. Hij deed hier en op Lesbos biologisch onderzoek en trouwde met Pythia, dochter van de Perzische gouverneur,

volgens Jona een eunuch, maar diens vaderschap lijkt biologisch lastig te verklaren. Aristoteles vertrok toen Koning Philippos II van Macedonië hem vroeg zijn zoon Alexander op te leiden. De stad bloeide nog in de vroeg-hellenistische tijd, maar raakte daarna in verval en werd “een dorp van niks tot de dag van vandaag”.

Jona kan zich maar moeilijk verstaanbaar maken door de groepen schreeuwende jongelui die ons passeren. Ze krioelen over de tempelresten, die ze kennelijk beschouwen als speelterrein. De docenten lopen wat zinloos rond, geven geen leiding en geen uitleg. We kijken nog wat rond, genieten van het uitzicht op zee en kust ver beneden ons. Je kunt de resten van de vestingwerken nog zien die men later, in de Byzantijnse tijd, rond de tempel heeft aangelegd. Bij de afdaling door het dorp mogen we nog even genieten van de luidruchtige schare.

Tijdens de rit omlaag naar ons haventje passeren we de resten van de zware muren die ooit het historische Assos moesten beschermen tegen aanvallers. Halfweg naar beneden maken we een korte uitstap in het amfitheater, steil tegen de helling opgetrokken. Het ligt er wat vervallen bij. In het halfrond beneden werden de opvoeringen gegeven. De Romeinen bouwden hun theaters met een afscheidingswand achter het toneel, wat slecht was voor de akoestiek. Waar de Grieken konden spelen met een masker, moesten de Romeinen dat doen met een “megafoon”. Dat dit theater door de Romeinen geschikt gemaakt is voor ruigere optredens, bewijst het muurtje voor de tribunes, dat diende om wilde dieren van het publiek weg te houden.

Oude stadsmuur van Assos

Brede gebaren in het theater van Assos

Jona gaat nog wat dieper in op de verschillende toneelvormen uit die oude tijd: tragedies en komedies. We weten er eigenlijk maar weinig over, hoe ze

die precies opvoerden. Schoot bijvoorbeeld Orestes echt pijlen af op zijn tegenstander? De tragedie kende de zogenaamde katharsis, de geestelijke “reiniging”, maar het is niet helder wat dat precies is. Wie werd er eigenlijk gereinigd, de acteurs of het publiek? Tenslotte was er het pantomime, het theater van de lach. Kluchten, vaak met boeven, waarin het kwaad “lekker tekeer mag gaan”, maar aan het eind wel met een bestraffing. Vaak al te levensecht, zoals een kruisiging, of de boef werd opgegeten door een beer, hoewel men dan meestal wel een stand-in gebruikte. Arabieren later kenden het toneel niet. Als Aristoteles het in zijn werk over tragedies had, begrepen ze daar niets van.

Het hotel ligt er gelukkig nog, aan “ons” haventje, waarlangs we onder een afdak langs de waterkant genieten van een verkwikkend drankje. Een toast op Troje.

7^e DAG, WOENSDAG 9 MEI: PERGAMON

Pergamon, het volgende hoogtepunt van de reis. (voor de geschiedenis: zie bladzijde 72) Al op tijd rijden we over een smalle en wat verbrokkelde weg door het Idagebergte zuidwaarts. Deze streek van het Ganzengebergte, zoals de Turken het noemen, is zo vruchtbaar dat de bewoners zeggen: “Als je een steen in de grond steekt, groeit er een steenboom uit.” Volgens Ismail gaat het echter vooral om olijfbomen, die heel oud kunnen worden, tot wel 800 jaar. Er zijn 23 soorten, met vaak andere smaken, maar voor ons zien ze er allemaal hetzelfde uit als we er tussendoor rijden. Later staan ze alleen links van ons, als we het weggetje oostwaarts volgen langs de kust. De chauffeur scheurt flink door.

We doorkruisen een kustvlakte met veel bebouwing, vooral flats in vele variaties en kleuren. Na de stad Edremit buigt de hoofdweg naar het zuiden. Totaal ligt Assos op ongeveer 240 kilometer wegafstand van de stad Bergama, het moderne Pergamon, waar we tegen het middaguur aankomen.

ASKLEPION

Ons eerste doel is het medisch centrum van de Oudheid, het Asklepion. In de 4^e eeuw v. Chr. gesticht voor de genezing van zieken, onder de hoede van de god van de geneeskunst Asklepios. In het gebied bevonden zich geneeskrachtige bronnen die in het complex werden opgenomen. De vorsten

van Pergamon breidden het centrum uit, tot keizer Hadrianus (bestuur 117-138) het liet uitbouwen tot de uiteindelijke vorm. Zowel lichamelijke als geestelijke ziekten werden behandeld. De priester-geneesheren gebruikten als therapie onder meer zonne-, water- en modderbaden, zalven en kruiden, slaapmiddelen en droomanalyse.

Via de brede “Heilige Weg”, omzoomd met de restanten van zuilen, bereiken we het heiligdom van Asklepios, waarvan nu alleen nog de grondvorm te zien is. Onder een boom geeft Ismail toelichting. Langs de Heilige Weg waren vroeger winkeltjes waar men geneeskrachtige middelen kon kopen. Om de zaal heen waren ooit zuilengangen, bronnen en fonteinen. Uiteraard ontbrak de apotheek niet. Daar is allemaal niet veel meer van over. In het midden van de ontvangstzaal staat een kopie van de slangenzuil. De slang levert met zijn gif een geneeskrachtige stof en als dier dat regelmatig een nieuwe huid krijgt, is hij ook het symbool van het leven.

Heilige Weg van het Asklepion in Pergamon

Slangenzuil

Vervolgens duiken we een lange halfdonkere gang in, de tok toktunnel. Daar moest je als patiënt doorheen om gezuiverd te worden. De priesters maakten dan tok tok-geluiden en men hoorde overal water stromen. We missen helaas de zuivering en komen uit in het souterrain van wat een groot rond gebouw moet zijn geweest met waarschijnlijk twee verdiepingen. Alleen een deel van de overwelfde gang van het souterrain is nog over. Rondom lagen de droomkamers. We staan nog even stil bij een oude bron, nu alleen een groot halfbegroeid gat in de grond met water, waarvan enkele schildpadden bezit hebben genomen.

We dwalen op eigen gezag nog wat rond over het uitgestrekte terrein. Overal rond de ruïne en ook elders zijn de klaprozen aan de winnende hand. We ontdekken in dicht struikgewas de resten van een tempel, waarvan slechts drie zuilen nog overeind staan. Interessanter is het grote amfitheater, dat vrijwel intact is en een nieuwe houten toneelvloer heeft, dus er zal waarschijnlijk weer gebruik van worden gemaakt. Voor de vroegere patiënten diende het voor de noodzakelijke afleiding en ontspanning. Wellicht om ze via toneel te laten zien hoe het leven van de mens in elkaar zit. Vanaf het theater loopt een stoa, een zuilengalerij, naar de vroegere bibliotheek, nog herkenbaar aan de nissen in de wanden.

In de tok toktunnel

Zicht op het theater van Asklepion

Al met al is het Asklepion een hoogst interessante plek. Ze waren in die oude tijden verder gevorderd met de geneeskunde dan we wellicht denken. Op de terugweg naar de bus passeren we een stalletje waarin een moderne dokter Hippokrat zijn potjes en kruiden aanbeveelt, zoals honing en saffraan. Je kunt er ook een pijnboompje kopen, voor in de tuin.

GESCHIEDENIS VAN PERGAMON(8^e eeuw -133 v. Chr.)

KENMERKEN EN OUDSTE PERIODE (8^e eeuw - 283 v. Chr.)

Pergamon, het huidige Bergama, werd in de Oudheid, dank zij de rijkdom en kunstzin van de vorsten, een centrum van Hellenistische cultuur en een van de fraaiste steden van de oude wereld, met een rijkdom aan monumentale gebouwen. De stad, gelegen in Anatolië, ongeveer 30 kilometer vanaf de kust van de Egeïsche Zee, was gebouwd op een hoogte van 335 meter en lag in een vruchtbaar gebied. De drie oorspronkelijke stadjes waaruit Pergamon bestond, waren met elkaar verbonden via trappen en terrassen.

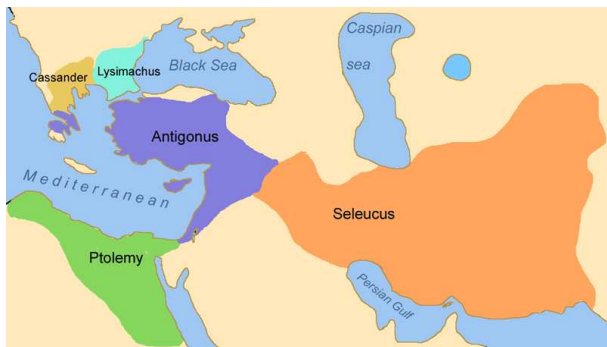
Mysia in noordwest Anatolië

Aanvankelijk was Pergamon een kleine heuvelburcht in de regio Mysia in noordwest Anatolië. De eerste aanwijzingen van bewoning stammen uit de 8^e eeuw v. Chr. Er is weinig bekend over de plaats uit die tijd. In de 7^e eeuw werd het deel van het Lydische rijk; in de 6^e eeuw v. Chr. kwam Pergamon net als de rest van Anatolië onder het bestuur van de Perzen. In 480 schonk de Perzische koning Xerxes de stad en enkele nabije steden aan de overgelopen Spartaan Demaratus. Pergamon werd een Griekse stadstaat.

ATTALUS PHILETAIROS (bestuur na 300-263 v. Chr.)

Na de dood van Alexander de Grote in 323 v. Chr. treedt Pergamon wat meer uit de anonimiteit. In de zogenaamde Diadochenoorlogen vochten de generaals van Alexander de Grote om de erfenis. Pergamon viel aanvankelijk in het rijk van generaal Antigones Eénoog, die een groot deel van Anatolië beheerste (kaart blz 2). Antigones stelde de Macedoniër Attalus Philetairos aan tot commandant van het burchtstadje Pergamon. Rond 202 v. Chr. liep Philetairos over naar Lysimachos, de heerser over Thracië en Macedonië, die zo zijn rijk kon uitbreiden in Noord- en West-

Anatolië. Een jaar later werd Antigones verslagen en gedood in de Slag van Ipsos, waarna zijn rijk toeviel aan Seleukos, die al heerste over Babylonie en Perzië. Lysimachos bracht in die tijd zijn schat van 9000 talenten zilver over naar Pergamon, onder de hoede van Philetairos. De laatste liep echter al spoedig, met de schat, over naar Seleukos. Terwijl Lysimachos en Seleukos en daarna hun opvolgers heftig streden om de macht in Anatolië, kon Philetairos met zijn rijkdom min of meer autonoom zijn stad besturen en zijn macht uitbreiden naar de omgeving.

Diadochenrieken ca. 311 v. Chr. (paars Antigones)

Verdeling ca. 300 v. Chr. (bruin Lysimachus)

De verminderde afhankelijkheid van de Seleuciden bleek ook uit het feit dat Philetairos zijn eigen munten liet slaan. Hij kweekte goodwill in Griekenland door bijdragen aan de stichting van tempels, zoals in Delphi, en schenkingen aan Griekse steden. Omdat hij zelf geen kinderen kon krijgen, adopteerde hij zijn neef Eumenes, die hem na zijn dood in 263 v. Chr. opvolgde. Philetairos wordt beschouwd als de stichter van de dynastie van de Attaliden.

Attalus Philetairos

Eumenes I

Attalus I

EUMENUS I (bestuur 263-241 v. Chr.)

Eumenes I kwam in opstand tegen de Seleuciden, versloeg hun koning Antiochos in 261 bij Sardes, verkreeg zo de onafhankelijkheid voor

Pergamon en voegde nieuwe gebieden aan zijn rijk toe. Hij moest herhaaldelijk strijd voeren, zowel tegen de Seleuciden als de Galaten, een Keltische stam die op drift was geraakt. De laatsten betaalde hij schatting om van hun plundertochten verlost te blijven. Daar zijn zoon vroegtijdig stierf, benoemde hij zijn neef Attalos tot opvolger.

KONING ATTALOS I (bestuur 241-197 v. Chr.)

Attalos I was de eerste van de Attaliden die de koningstitel aannam. Hij weigerde nog langer schatting aan de Galaten te betalen, waarop die optrokken naar Pergamon. Attalus bracht hen in 230 v. Chr. echter een zware nederlaag toe, die hem de eretitel *Soter* (de Verlosser) opleverde. Ter ere van deze overwinning richtte hij in Pergamon het beroemde Zeusaltaar op, zoals dat nu is te bewonderen in het Pergamonmuseum in Berlijn. Ook het beroemde beeld van de stervende Galliër (feitelijk een Keltische Galaat) herinnert waarschijnlijk aan die overwinning. Het origineel dat Attalus liet maken, was vermoedelijk in brons. In de 17 e eeuw werd een marmeren kopie gevonden bij opgravingen in Italië. De Romeinen noemden het “de stervende gladiator”. Nu vindt men kopieën in grote musea overal op de wereld.

Situatie in 218 v. Chr. rose: Pergamon, geel: Seleuciden, De stervende “Galliër”
bruin: Aetolische bond, donkerblauw: Macedonië, lichtblauw: Romeinen

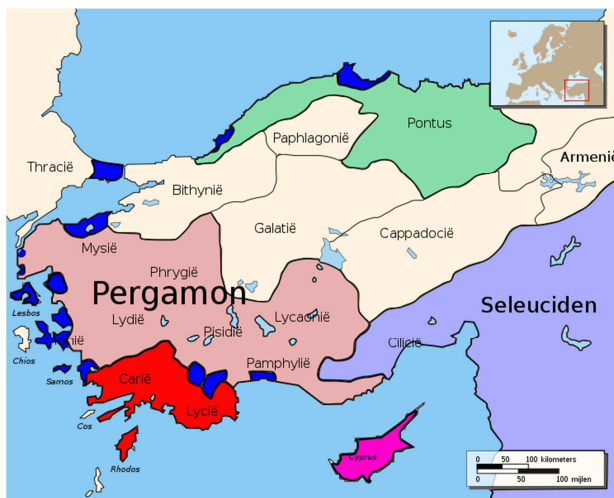
Enkele jaren later vielen de Galaten opnieuw aan, nu in samenwerking met de Seleucidische koning Antiochos Hierax. Attalos versloeg ze bij Aphrodision. Tijdens campagnes zuidwaarts tegen de Seleuciden wist hij enkele keren zijn rijk over zuidwestelijk Anatolië uit te breiden tot het Taurusgebergte, maar telkens ook werd hij teruggedreven, zodat uiteindelijk, circa 210, en na veel strijd de Seleuciden nog de baas bleven over het grootste deel van Anatolië.

Attalos richtte zich daarna naar het westen. Hij sloot een verdrag met de Aetolische Bond van Griekse stadstaten (zie kaart vorige blz.) en met de Romeinen, die in een langdurige machtsstrijd verwickeld raakten met Philippos V van Macedonië (vier Macedonische Oorlogen tussen 215 en 148), zeker ook omdat die Rome's grote vijand Carthago steunde. Philippos probeerde zijn macht uit te breiden naar Zuid-Griekenland en Anatolië. Attalos werd een van de twee generaals van de Bond en trok samen met Grieken en Romeinen meerdere malen met zijn leger en vloot op tegen de Macedoniërs. Het leverde hem uiteindelijk alleen enkele eilanden op in de Egeïsche Zee en veel oorlogsbuit.

Attalos legde de grondslagen van de culturele opgang van Pergamon, door geleerden en kunstenaars aan te trekken en de stad te laten verfraaien met veel bouw- en kunstwerken.

EUMENES II (bestuur 197-159 v. Chr.)

Eumenes II, de oudste zoon van Attalos, zette het beleid van zijn vader voort: samenwerking met de Romeinen. Hij steunde hen met een vloot in hun strijd met de Seleuciden en bereikte zo, bij de Vrede van Apamea in 188 v. Chr., een grote gebiedsuitbreiding in West- en Zuid-Anatolië. Pergamon werd een regionale grootmacht, zij het wel onder sterke invloed van de Romeinen. Hij riep de Romeinen ook te hulp in zijn strijd tegen Macedonië en de koninkrijken Bithynië en Pontus in Noord-Anatolië. Eumenes maakte van Pergamon een monumentale stad en schonk haar een vermaarde bibliotheek, die kon wedijveren met die van Alexandrië. De stad Attaleia, het huidige Antalya, noemde hij naar zijn vader.

Pergamon na de Vrede van Apamea in 188 v. Chr.

Eumenes II

ATTALOS II PHILADELPHUS (bestuur 159-138 v. Chr.)

Attalos II was de tweede zoon van Attalos Soter. Als commandant vocht hij voor zijn oudere broer tegen de Seleuciden en Galaten. Hij zette de politiek van zijn vader en broer voort: samenwerking met de Romeinen en steun aan kunsten en wetenschap. Hij werd door de Romeinen hoog gewaardeerd en wist het rijk nog wat uit te breiden. Zijn bijnaam dankt hij aan de stichting van de stad Philadelphia.

Attalos II Philadelphus

Attalos III Philometer

ATTALUS III PHILOMETER (bestuur 138-133 v. Chr.)

Hij was de zoon van Eumenes II en regeerde maar kort. Hij kreeg de bijnaam Philometer, “die van zijn moeder houdt”. Hij stierf jong en daar hij geen kinderen had, vermaakte hij bij testament zijn rijk aan de Romeinse staat, onder de voorwaarde dat ze de stad Pergamon vrij en autonoom zouden laten.

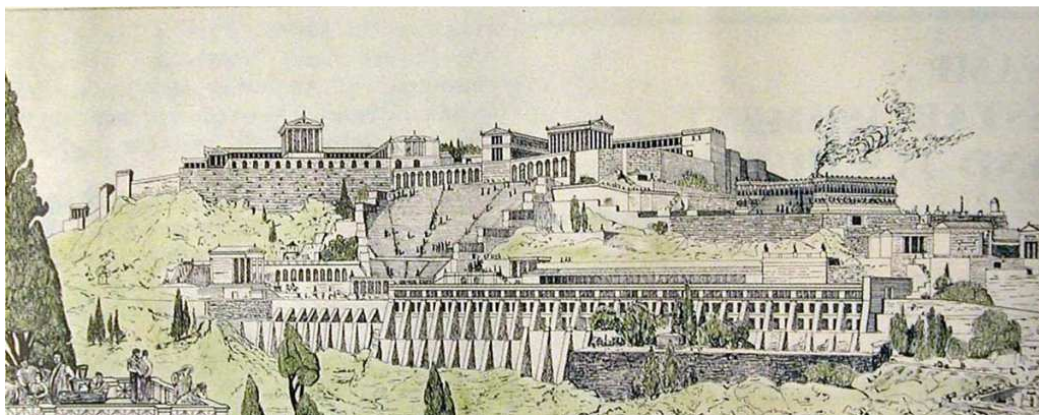
Na de dood van Attalos III werd de troon opgeëist door de onwettige zoon van Eumenes II, Aristonicus, onder de naam Eumenes III. De Romeinen moesten nog harde strijd leveren om hem te verslaan. Hij werd naar Rome gebracht en geëxecuteerd. Het rijk Pergamon werd toen een deel van de Romeinse provincie Asia.

AKROPOLIS

Na de lunch is het tijd voor een bezoek aan de beroemde Akropolis van Pergamon. Hier op een vrij vlakke bergtop bouwden enkele eeuwen voor Christus koningen als Attalos I en Eumenes II hun prachtige paleizen en tempels, omringd door hoge en dikke muren. De Romeinen bouwden er verschillende tempels bij. Het gewone volk woonde uiteraard aan de voet van de berg. Pergamon kon wedijveren met de mooiste steden ter wereld.

Vroeger werd men door een bus vlak onder de 330 meter hoge top afgezet, nu voert een kabelbaan de vele duizenden toeristen per jaar vrijwel geruisloos naar boven. Vanaf het kabelstation leidt een brede trap naar de resten van een grote en ooit door torens beheerste poort, waar de hoofdstraat door het complex begint. Ismail doet de rondleiding. Hij voert ons over een overwoekerd plein, de Agora, dan langs de tempel van Athene – nog twee zuilen staan zielig overeind – voorbij de resten van de ooit zo beroemde Bibliotheek van Eumenes II, gesticht ca. 170 v. Chr. Er zouden meer dan 200.000 boekrollen hebben gelegen, die waren verzameld uit de hele ontwikkelde wereld van toen. Later ging men hier boekrollen maken van geprepareerde schapen- en varkenshuiden, het Pergamees papier, later perkament genoemd. Nadat de beroemde bibliotheek in Alexandrië door brand was verwoest, werd de collectie in 41 v. Chr. door Marcus Antonius als huwelijksgeschenk aan Cleopatra geschonken en naar Alexandrië overgebracht.

De rondleiding voert langs enkele paleizen, waar ook nauwelijks wat van over is. Dat is wel een tegenvaller, al die ruïnes. Je moet wel veel fantasie hebben om je een voorstelling te maken hoe het eruit zag.

Impressie van het antieke Pergamon

De groep staart een tijdje diepzinnig in een grote ronde waterput, enkelen gooien er een muntstuk in – dat schijnen toeristen graag te doen. We stappen even door een opening in de muur, om uitzicht te krijgen op een ver stuwadal daar beneden. Wonderlijk is dat de struiken vol hangen met stukjes papier, als witte bloemen. Ismail, die verder niet veel bijzonders heeft te vertellen, legt uit dat ooit toeristen hier hun wc-papier achterlieten, dat in de struiken waaide en sindsdien denken veel simpele lieden dat het wensbomen zijn, dat je er dus zo'n wenspapiertje in moet hangen.

Resten van de Bibliotheek van Pergamon

Cisterne of wensput?

Aan het eind van de hoofdweg ligt het Arsenaal, een magazijn, waar ook de soldatenverblijven waren. Er zijn ooit honderd steenballen gevonden, waarschijnlijk munitie uit de Romeinse tijd. Hier gaan we door een poort naar de buitenkant van de vervallen akropolismuur. We worden overweldigd door margrietten, klaprozen en een grandioos uitzicht op de omgeving.

Torens in de akropolismuur

Bloemrijk uitzicht

Terug binnen de stadsmuur dalen we af naar de Trajanustempel, waarvan een aantal zuilen weer overeind is gezet. In een aparte ruimte staat Trajanus zelf ook nog, maar hij is zijn hoofd kwijt. Bij deze tempel zie je nog wel wat van de oude glorie. Dat kun je helaas niet zeggen van de naastgelegen bibliotheek, nog slechts wat zuilenstompjes rond een gebarsten vloer.

We dalen af naar het tegen de helling gebouwde theater, een van de indrukwekkendste bouwwerken in Pergamon, daterend uit de tijd van de eerste vorsten uit het Huis van de Attaliden (3^e eeuw v. Chr.) en door de Romeinen flink uitgebreid. Bood plaats aan 15.000 toeschouwers, met uitzicht op de lager gelegen Dionysostempel en het weidse landschap van stad en bergen. Geweldig! Overigens kan niet iedereen de zeer steile afdaling waarderen en dan gaan we nog maar halfweg naar beneden.

Trajanustempel

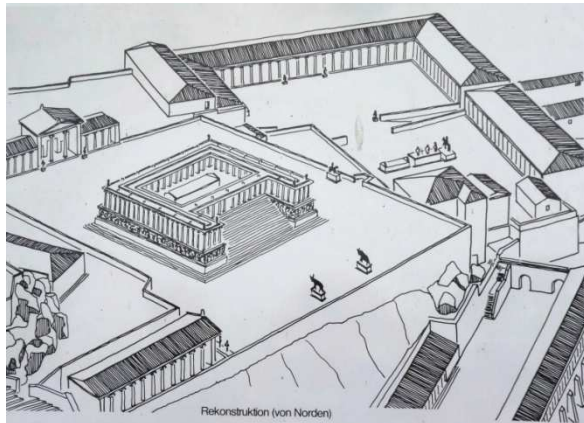

Theater van Pergamon

We belanden op het grote vierkanten terras waarop ooit het beroemde Zeusaltaar heeft gestaan, het monument dat koning Attalos I in 230 v. Chr. liet oprichten ter ere van zijn overwinning op de Galaten. Het is met 36 bij 34 meter het grootste altaar dat men ooit heeft gevonden. Het heeft hier gestaan temidden van zuilengalerijen, maar helaas is er nu weinig meer te zien. In het midden van het terras is alleen nog een verhoging, waar het altaar heeft gestaan, maar nu spreidt een grote pijnboom daar zijn takken.

Het altaar is aan het eind van de 19^e eeuw door Duitsers opgegraven. Ze wilden vooral de prachtige reliëfs op de fries aan de basis van het altaar redden, waarop de strijd tussen de Olympische goden en de oerreuzen, de Giganten, is afgebeeld. Het altaar is in brokstukken naar Berlijn

overgebracht, gerestaureerd en vormt nu de grootste attractie van het Pergamonmuseum.

Reconstructietekening Zeusaltaar in Pergamon

Waar het Zeusaltaar heeft gestaan

Jona neemt bij dit monument het woord van Ismail over. De Turken willen dat altaar nog steeds graag terug hebben van de Duitsers, maar dat zit er niet in. Dat is net zo iets, stelt Jona badinerend, alsof wij onze gestolen fietsen uit de Tweede Wereldoorlog van de Duitsers terugvragen. Hij gaat dieper in op afspraken die veel landen hebben gemaakt hoe om te gaan met geroofde oudheden. Wat na 1970 is meegenomen, mag men terug vorderen, mits te bewijzen valt dat iets uit een bepaald land afkomstig is.

Met de kabelbaan dalen we af naar de bewoonde wereld. Intussen is het wat benauwd geworden bij een temperatuur van 26 graden Celsius. Er is helaas geen tijd meer om het museum van Pergamon en de Rode Hal te bezoeken. In die laatste, waar we alleen maar langs rijden, werden in de Oudheid Egyptische goden vereerd. Later is hij tot kerk verbouwd.

Dat was Pergamon, letterlijk en figuurlijk een hoogtepunt. Onbegrijpelijk dat ze zulke grote complexen boven op een bergtop wisten te bouwen. Jammer alleen dat er niet veel van is overgebleven.

's Avonds, tijdens onze laatste gezamenlijke maaltijd, doet Joop op zijn kenmerkende wijze het slotwoord. Hij bedankt de chauffeur, een rustige man die ons een veilig gevoel gaf en zorg draagt voor zijn materiaal. Dan Ismail, een perfectionist, die alles regelt en problemen oplost, zoals van een "domme" reiziger die kleren laat hangen in een hotel – die hangen straks keurig in Istanbul in ons hotel. Bedankt. Hij geeft Ismail wel de raad mee zich niet te gauw boos te maken. Slecht voor het hart.

Dan Jona. Hoeveel kennis past in één mensenhoofd, ook al is dat van respectabele afmetingen? Tevens een boeiend en enthousiast verteller. Zo was Joke eerder op verschillende plaatsen van deze reis geweest, maar vond het deze keer veel interessanter. Hoe krijgt hij het voor elkaar zo'n grote groep mensen een landbouwpad op te sturen en een heuvel te laten beklimmen, terwijl hij van te voren waarschuwt dat er niets is te beleven? En dan ons nog wijs maken dat daar Ajax begraven ligt! Joop gelooft er geen barst van, maar evengoed hardstikke bedankt!

Joop is vereerd dat hij de pot mocht beheren. Dat men zijn geld aan hem durft toevertrouwen. Hij heeft ons ervaren als een ontzettend leuke groep. Jammer alleen dat de pot weer leeg is, maar hij weet ons te vinden.

Mooie speech, Joop. Bedankt. Ook voor het beheer van de pot. Wel een kleine correctie: Wie vóór in de bus zat, zal hebben opgemerkt dat de chauffeur erg goed rijdt, maar ook wat scherp, een fanatieke inhaler, die het soms niet al te nauw neemt met een doorgetrokken middenstreep, al is dat ook moeilijk met een grote bus op een smalle weg. Heel spannend!

8^e DAG, DONDERDAG 10 MEI: MUSEUM ÇANAKKALE, TERUGREIS NAAR ISTANBUL

We beleven een bewolkte en frisse morgen, maar dat is geen probleem als we onderweg zijn naar het archeologische museum van Çanakkale. We vernemen dat in het kleine museum ook de Calvert-verzameling ligt, van de archeoloog die al vóór Schliemann in Troje vondsten deed. Hij was de man die voor Schliemann de goudschat uit Turkije smokkelde.

Het museum in het centrum van de stad wordt aan twee kanten omgrensd door een tuin met graftomben, grafzuilen en supergrote vazen. In het gebouw kun je de witte loper volgen als je prijs stelt op enige chronologie. De vondsten komen uit Anatolië, vooral uit de omgeving en, zoals gezegd, ook uit Troje: aardewerk, sieraden en wapens. Bijzonder fraai zijn kleine terracotta beeldjes, in het bijzonder dat van de godin Aphrodite (3e eeuw v. Chr.) De show wordt echter gestolen door enkele grote graftomben (6e eeuw v. Chr.) uit de omgeving van Çanakkale met buitengewoon mooi reliëfwerk: op één zijde van de zogenoemde Polyxena-sarcofaag sleept de zoon van Achilles, Neptolemos, de dochter van de Trojaanse koning Priamos naar het graf van zijn vader en offert haar daar aan de geest van Achilles. Heel

realistisch. Dat geldt bijvoorbeeld ook voor een jachtscène op een andere tombe.

Neptolemos offert Polyxena op het graf van Achilles

Jachtscène

SLAG BIJ DE GRANICUS

We rijden oostwaarts, parallel aan de kust van de Dardanellen, in de richting van de rivier de Granicus. Jona voelt zich bij het volgende verhaal over Alexander de Grote duidelijk in zijn element. In 334 v. Chr. stak Alexander met zijn leger bij Çanakkale de Hellespont over naar Anatolië. Hij wilde zuidwaarts trekken, om de Ionische steden te bevrijden, maar het Perzische leger lag meer naar het oosten, dus moest hij daar beginnen. De Perzen hadden meer cavalerie dan de Macedoniërs, maar een zwakkere infanterie, hoewel daar grote eenheden Griekse huurlingen bij waren. De Macedoniërs marcheerden in bataljons naast elkaar op, zes kilometer breed en acht manschappen diep. Jona ziet zoiets gewoon voor zich. Discipline was van uiterst belang. Met de schilden gaven ze ook elkaar dekking.

Er zijn twee bronnen van de slag. Die van Arrianus en Plutarchus, die beide beweren dat Alexander onvervaard met zijn hele leger direct de rivier overstak, ten aanval, en die van Diodorus, die zegt dat ze 's nachts de rivier overstaken, zoals Alexanders' boezemvriend Parmenion had aangeraden. Pas daarna, in de vlakte, vielen ze in hun gevreesde falanx-formatie de Perzische infanterie aan, terwijl Alexanders ruiters de Perzische cavalerie te lijf gingen. De eerste tactiek, die Arrianus noemt, lijkt minder logisch, want de oevers waren te steil om daar al strijdend en dan ook nog met paarden tegenop te klauteren. Dat was wel erg riskant.

Hoe dan ook, de Perzen zullen waarschijnlijk nog met hun ochtendoffer aan de zonnegod bezig zijn geweest, of met hun ontbijt, toen het

angstaanjagende geluid dichterbij kwam van 43.000 Macedonische strijders in rammelende wapenuitrusting. De Perzen bleken niet opgewassen tegen de vechtmachine van de Macedonische falanx, sloegen al gauw op de vlucht en werden verslagen. In het gevecht van de cavalerie werd Alexander nog gered van een doodsklap door medestrijder Kleitos. Alle gevangen Griekse huurlingen werden afgeslacht, als waarschuwing aan Grieken om niet bij de vijand in dienst te treden. Volgens Jona was dit een beginnersfout van Alexander als jonge generaal. Als hij ze had gespaard, waren ze vast wel overgelopen. Bovendien zette het veel kwaad bloed in Griekenland, waar “de sentimenten tegen de Macedoniërs” hoog opliepen.

Jammer genoeg hebben we de Granicus nooit gezien, wat ook moeilijk kan als je met een vaart van 100 kilometer over de snelweg rijdt. Er even heenrijden voor een stop, daar is geen tijd voor. Er zal bij de stroom natuurlijk weinig te zien zijn, maar het gaat om het idee op zo’n historische plaats te zijn geweest. Net als bij Adrianopel en Aigospotamoi.

Zo ziet de Granicus eruit; foto van Jona's website

In het drukke centrum bij de haven van de grote stad Bandirma gaan we op zoek naar onze lunch. Er zijn overal eenvoudige restaurants. Daar men hier geen menukaart heeft die wij kunnen begrijpen – toeristen komen hier zelden - volstaat het om in de vitrine aan te wijzen wat je wilt hebben. Intussen begint het te regenen. We nemen afscheid van chauffeur Youssef en slepen onze koffer naar het vertrekstation van de veerboot.

Het blijkt een groot modern schip te zijn, twee dekken voor passagiers, geen buitendek. Koffers op een wanordelijke stapel op een stukje achterdek. Je zit binnen volkomen opgesloten. Comfortabele stoelen staan opgesteld als in een vliegtuig. Kotszakje aan de leuning. Zo duurt de tocht over de Zee van Marmara met hoge snelheid maar twee uur. Door de ramen zie je af en toe

een glimp van verre bergen, passerende schepen en wat regen. Stipt om zes uur meren we aan in de haven van Istanbul.

Een kleine bus brengt ons naar het hotel, een ander dan aan het begin van de reis. Het is redelijk comfortabel en bevindt zich in het oude centrum, in een zijstraatje van de grootste hoofdstraat door de stad, die uitkomt op het Hippodroom. Daar nemen we afscheid van Ismail, die dringend een nieuwe groep moet begeleiden.

's Avonds ervaart een van de dinergroepjes hoe je in mensen kunt vergissen en hoe ze maar alles doen om klanten te lokken. Als we op de hoek van de hoofdstraat staan te overleggen hoe we een geadviseerd restaurant kunnen vinden, draait een keurig gekleed heerschap zich om en spreekt ons aan. Nee, naar dat restaurant moet je nooit gaan, dat zijn fundamentalisten, daar krijg je alleen maar kebab en zeker geen wijn of bier. Nee, dan weet hij iets veel beters voor ons, met echte Turkse gerechten, heel goed en je krijgt er nog wijn bij ook! Zal hij even meelopen naar dat prima restaurant? We aarzelen, want er lopen vreemde snuiters rond in grote steden, maar hij ziet er keurig uit en spreekt perfect Engels.

Boven een winkelcentrum moeten we zijn. Ziet er allemaal keurig uit en hij leidt ons helemaal naar binnen. Hij heeft ook gelijk: we krijgen heerlijke gerechten voorgeschoteld, ook wijn en bier, en de prijzen vallen best mee. Echter, dan blijkt wat voor slimme zakenman we zijn tegengekomen, of beter, die op de bewuste hoek gewoon stond te wachten tot er hongerige toeristen op zijn pad kwamen. Hij loopt nog steeds rond in het restaurant, geeft zelfs orders aan de obers en flirt met een drietal Duitse damesgasten. Het is de eigenaar! Alsof hij van de prins geen kwaad weet, blijft hij opgewekt zijn rol spelen. Vanwege het goede eten en de leuke avond hebben we het hem maar vergeven.

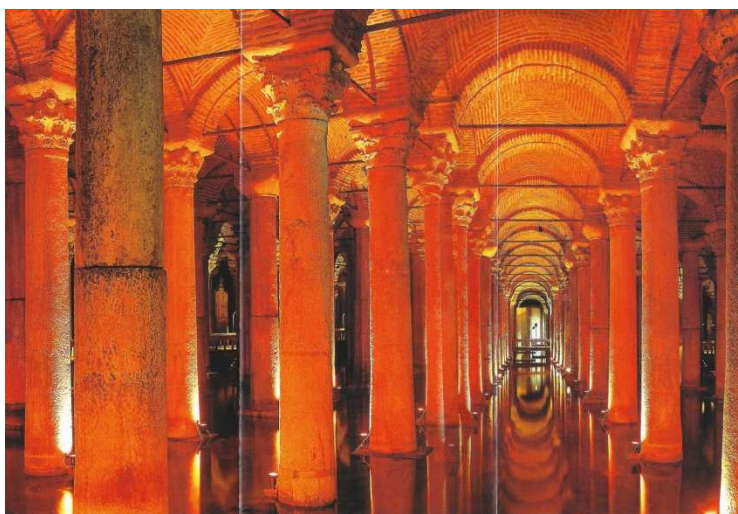
9^e DAG, VRIJDAG 11 MEI: ISTANBUL EN TERUGREIS

Een vrije dag, tijd om Istanbul nog wat te verkennen. Ook een zonnige dag. Iedereen houdt het maar op het oude centrum. Het is extra druk vandaag, want het is vrijdag, voor de bevolking een dag van ontspanning of gebed. Sommigen van de groep brengen nogmaals een bezoek aan het Archeologisch Museum, anderen dwalen rond door drukke winkelstraten, brengen een bezoek aan bezienswaardigheden als de overdekte bazaar, een

moskee, de Galatabrug, de Galatatoren, en zeker de grote ondergrondse cisterne tegenover de Aya Sofia is een bezoek waard. Als we maar om kwart voor vier in de middag present zijn in het hotel voor vertrek naar het vliegveld.

Het meest spectaculair is de Basilica-cisterne, een Byzantijns ondergronds waterreservoir, in de 6^e eeuw aangelegd in opdracht van keizer Justinianus. Diende om het keizerlijk paleis van drinkwater te voorzien, vooral als in oorlogstijd het aquaduct van Valens zou worden verwoest, maar ook om zeker te zijn van schoon water, want de andere reservoirs in de stad waren vaak verontreinigd door afval. Het water is afkomstig uit een bos op 19 kilometer afstand van de stad. In de Ottomaanse tijd is het waterbekken nog tweemaal gerestaureerd, maar later raakte het in onbruik en werd het afgesloten. In de 19^e eeuw zag een onderzoeker dat inwoners in het hart van de stad emmers water putten uit een bron en er zelfs hengelden naar vis. Hij ging op onderzoek uit en ontdekte de oude cisterne. Later ging men over tot restauratie en nu is het een toeristisch trekpleister.

Een trap voert de duistere diepte in. Dan opent zich een enorm zuilengewelf in zachtrode verlichting, terwijl operamuziek de romantische sfeer moet verhogen. Volgens het boekje worden de van bakstenen gemetselde gewelven gedragen door maar liefst 336 marmeren zuilen van negen meter hoogte, die in lange rijen in het water staan. De zuilen hebben Ionische en Corintische kapitelen. Plankieren doorkruisen de ruimte, zodat je er een wandeling doorheen kunt maken. Goudvissen zijn de permanente bewoners.

Cisterne van Justinianus in Istanbul

Helemaal achter in de cisterne is het een drukte van belang. Iedereen wil de twee reusachtige Medusakoppen zien die als voetstuk dienen van enkele zuilen. Eén kop ligt ondersteboven, de andere op de zijkant. Wat heeft dat te betekenen? Medusa, een mythologische figuur en oorspronkelijk een schoonheid, werd door de godin Pallas Athene uit wraak veranderd in een wezen met een angstwekkend uiterlijk. Wie haar aankeek, veranderde in steen. De mythische held Perseus verrichtte een van zijn dappere daden door haar te verslaan en hij deed dat, om niet te verstenen, door haar in een spiegel te bekijken terwijl hij haar hoofd eraf sloeg. Men weet niet hoe en waarom die hoofden hier zijn terechtgekomen en waarom ze niet gewoon rechtop staan. Wellicht zijn ze van elders hierheen gebracht, maar de vraag is of ze origineel wel als sokkel hebben gediend. Angstwekkend zien ze er eigenlijk niet uit, één lijkt zelfs te glimlachen. Boeiend zijn ze zeker.

Medusahoofd in de cisterne

In de Grote Bazaar van Istanbul

Een andere bezienswaardigheid is de overdekte bazaar van de stad, vijf eeuwen oud en 200.000 vierkante meter groot. Hij is vroeger meerdere malen afgebrand, vooral toen alles nog van hout was. Het historische winkelcentrum wordt omgeven door een muur met elf poorten en er zijn ongeveer 4000 winkeltjes. Je moet goed uitkijken hoe je loopt, wil je niet verdwalen. De toeristenwinkels zijn tegenwoordig in de meerderheid. Voor zilveren en gouden sieraden kun je hier ruimschoots terecht, maar er wordt gewaarschuwd dat je moet uitkijken voor de echtheid. Ook tapijten en kleding zijn ruim voorhanden. Veel waren staan in de gangen voor de winkels uitgestald, het is een bont geheel en er heerst een gezellige drukte. Jona's vader Ben koopt een sjaal voor zijn echtgenote en laat zich niet bedonderen.

Wat ook opvalt in de stad, is dat hier en daar grote groepen mannen op het trottoir zitten of staan te bidden. Dan blijkt de moskee te klein te zijn en wijken de heren met hun matjes uit naar buiten. Vrouwen mogen dat uiteraard niet. Het verkeer en de voetgangers trekken zich van deze brave lieden en het weemoedige korangezang uit de luidsprekers helemaal niets aan. Wij wel.

Het is een warme dag, wat drukkend, maar omdat het vrijdag is, is het haast onmogelijk ergens een koel biertje te bemachtigen. Gelukkig geldt dat niet voor de grote hotels langs de hoofdstraat. Daar strijkt een groep neer op het terras, in afwachting van het vertrekuur. Ook een mooie gelegenheid het glas te heffen op een vijfenzeventigjarige.

De rit naar het vliegveld verloopt in ontspannen sfeer, ook door een traktatie van stukken baklava, een Turkse zoetheid in vele variaties. We werpen nog een laatste blik op de grote stadsmuren en verschillende poorten. Dan kunnen we alleen nog maar afscheid nemen van Istanbul en van Turkije, na een prachtige reis, veel ervaringen en historische kennis rijker.

Het vliegveld biedt precies wat je ervan kunt verwachten: scherpe controles, inchecken, taxfree inkopen doen, en vooral wachten. In het vliegtuig zit iedereen zoals gewoonlijk verspreid door het toestel. Vreemd dat we als groep zijn ingeboekt, en niet als zodanig worden behandeld. We overleven het en landen keurig op tijd op Schiphol. Het eindigt zoals altijd bij zulke reizen: met een kort en hartelijk afscheid en voor een aantal deelnemers: tot de volgende keer!

Vrijdagdienst in Istanbul

Stadsmuur van Constantinopel

DEELNEMERS

Marijke Blankman

Erik de Jong

Jeannette de Jong

Marianne Jonkers

Nico Kaas

Annelies Kaas

Ko Klaver

Irene Koiter

Nico Kuin

Willem Leenen

Ben Lendering

Joke van der Meer

Reisleider: Jona Lendering

Tineke Meinema

Ann Mekkring

Kees Mirande

Ank Mirande

Dirk Olie

Martine Olie

Joop Schouten

Gre Schouten

Kees Tol

Pien Visser

Henk Waterbeek

Ellen Wendel

Frans Wendel

Jona

Ismail

Frans